

A. Cloos.
Museum

Alexandria

PERIODIEKE UITGAAF
VERSCIJNEND ALLE 3 MAANDEN
NIEUWE REEKS. VIII, 1936, NR I.

koninklijke
geschied-en-oudheid-
kundige kring van de
antwerpsche kempen

TAXANDRIA
NIEUWE REEKS VIII
1936 - N° 1.

De leden welke hun bijdrage voor
1936 nog niet betaald hebben worden
vriendelijk verzocht het bedrag te stor-
ten op Postchecknummer 412,831.

TAXANDRIA

PERIODIEKE UITGAAF

— VERSCHIJNEND ALLE 3 MAANDEN —

NIEUWE REEKS - VIII - 1936 - N^R 1

Gedenkschriften van den
Koninklijken Geschied- en
Oudheidkundigen Kring
van de Antwerpsche
Kempen.

VERSLAG

OVER DE WERKZAAMHEDEN VAN DEN KONINKLIJKEN GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIGEN KRING « TAXANDRIA » IN DEN LOOP VAN 1935.

Onze Kring mag met tevredenheid terugblikken op de bedrijvigheid door hem ontwikkeld in het afgelopen jaar.

Benevens de bestuursvergaderingen, welke op gepaste tijden gehouden werden, hadden acht algemeene vergaderingen plaats, welke goed bijgewoond werden.

Op 14 Februari hield E. H. J. Nuyts, onderpastoor van O. L. V. Middelaars, alhier, een interessante en rijk gedocumenteerde lezing over : « Klein Peerken, den reus van Turnhout ». Op dezelfde vergadering maakte de E. H. Voorzitter een levensschets van wijlen den E. H. Adriaensen, Norbertijnerkanunnik te Averbode, Turnhoutse van geboorte.

Op 14 Maart hoorden we een verhandeling over oude Kempische liederen, door M. Joz. Simons.

Op 9 Mei voordracht door M. P. Fierens, van Lier, over : « Bevordering van het toeristisch verkeer in de Kempen.

Op 16 Juli hield onze Ondervoorzitter M. K. Van Nijen, een lezing over : « De heerlijkheid en de rechtsmacht van Beerse in vroeger eeuwen », een studie die van het hoogste belang is voor de plaatselijke geschiedenis.

Op 12 September had in tegenwoordigheid van den heer Cornelissen, lid van de provinciale commissie voor folklore, een bespreking plaats over : « Volksgebruiken betreffende het vrijen en het trouwen ».

De vergadering van 10 Oktober werd hoofdzakelijk gewijd aan een bespreking over : « Het opstellen van de plaatselijke geschiedenis en het onderwijs van de vaderlandsche geschiedenis in de lagere school ». Een talrijke groep leden van het onderwijzend personeel van de lagere scholen was daarbij tegenwoordig. Heer schoolopziener Van Hemeldonck hield een rede over bovenvermeld onderwerp en E. H.

Voorzitter gaf een overzicht van de bibliografie van werken welke handelen over de lokale en de nationale geschiedenis met tal van nuttige wenken en aanbevelingen over de te volgen werkwijze bij het opstellen van een dorpsgeschiedenis.

Aangezien dit belangrijk onderwerp in deze zitting niet geheel kon afgehandeld worden werd ook de vergadering van 14 November grootendeels daaraan besteed. Heer opziener Van Hemeldonck handelde over : « De practijk van het geschiedenisonderwijs ».

M. W. Claes hield een lezing over veel voorkomende Kem-pische toponymen en M. De Ceuster, van Kasterlec, handelde over de wijze waarop men zich leert interesseeren aan de plaatselijke geschiedenis en zijn medeburgers in deze belangstelling doet deelen.

Bij den aanvang van de vergadering van 14 November had vanwege den Kring een betooging van hulde en sympathie plaats aan het adres van onzen Eerw. Voorzitter. Heer Ondervoorzitter Van Nijen schetste de groote verdiensten van den E. H. Jansen als Voorzitter van den Kring en conservator van het museum, dat steeds in belangrijkheid toeneemt. Zijn geschilderd portret werd hem als een verrassing aangeboden.

In 1935 mochten we wederom verscheidene aanwinsten voor het Museum boeken.

Ongelukkiglijk hadden we op 2 December het overlijden te betreuren van den heer Jozef Stefens, griffier bij de rechtbank van Turnhout. Sedert 1929 nam Mijnheer Stefens het ambt waar van Secretaris van « Taxandria » en ieder van ons kende en waardeerde zijn iever en toewijding voor Kring en Museum. Toen de ziekte zijn krachten reeds ver had ondermijnd zagen we hem nog op zijn post, hier in ons midden. We zullen dan ook het beste aandenken van dit sympathiek medelid bewaren.

We besluiten dit kort verslag met den wensch uit te drukken dat het jaar 1936 voorspoedig moge zijn voor den Kring « Taxandria » en al zijn leden.

De Secretaris :
W. H. Claes.

WESTERLOO
EN DE
PRINSELIJKE FAMILIE
DE MERODE

DOOR
KANUNNIK J. E. JANSEN O. P.

STADSARCHIVARIS VAN TURNHOUT.

INLEIDING.

Wat nuttig is en verheft mag niet verwaarloosd worden. Wat is er nuttiger dan de plaatselijke geschiedenis ? Leert de inwoner er zijn gemeente niet kennen en, door die kennis, meer liefde er voor verwekken en zijn ziel verheffen in bewondering voor den grond waarop eens zijn wiegje schommelde ? Zij laat hem zien hoe door de noeste vlijt zijner voorouders en de toewijding zijner Heeren, dat bosch, die barre heide, die vage grond herschapen werden in het weelderig dorp dat hij bewoont. Zij brengt hem op de hoogte van de ellenden en het lijden welke zijn voorzaten van den overweldigenden vijand moesten onderstaan en boezemt hem een afkeer in van vreemde overheersching. Zij schildert hem voor de oogen het moedig en schoon gedrag van mannen uit eigen bloed, die zich opofferden voor het Vaderland. Zij toont hem de edelmoedigheid en de vrijgevigheid der Heeren en doet hem de edele figuren waardeeren van de voormannen die geschitterd hebben in den dienst van Kerk en Land. De kennis van deze gebeurtenissen doen bij hem fierheid en bewondering ontstaan en zetten hem aan tot liefde, navolging en dankbaarheid. Zoo groeit de plaatselijke geschiedenis uit tot een machtigen hefboom van beschaving, tot een idee van onderlinge hulp, tot een aansporing tot zelfverloochenend grootzien. De inwoner zal beter begrijpen dat zijn dorp, zijn klein vaderland, als een cel is van het maatschappelijk lichaam, van het groote vaderland. Hij zal inzien dat, gelijk elke cel het hare bijbrengt tot den samenhang en den groei van de geheele structuur en wederkeerig van dien welstand profiteert, en dat hoe meer hij die bevoordeelt en verzorgt, hoe meer hij zal werken aan den algemeenen en aan zijn eigenen vooruitgang.

Onze bedoeling bij het opstellen dezer monographie is een klein stootje geven aan die edele gevoelens door het uitgeven der geschiedenis van de gemeente Westerloo.

Weinige landelijke gemeenten der Kempen kunnen bogen op een zoo oud en afwisselend verleden als Westerloo, be-

heerscht door een der verdienstelijkste adellijke familiën van het Land. Maar dit grootsch verleden maakte onze taak ook allerzwaarst. Westerloo's geschiedenis levert ruimschoots stof genoeg om twee lijvige boekdeelen te schrijven. Een ontzaglijk materiaal ligt voor handen. Trouwens 't lag slechts in onze bedoeling een volksboekje schrijven om aan de inwoners van Westel de geschiedenis van hun dorp te leeren kennen.

Wij schifften dan in die rijke stof en namen er het belangrijkste uit om een zoo afgewerkt beeld mogelijk uit 't verleden van 't dorp te schetsen. 't Is hier dus de plaats niet om ver uit te weiden over twistpunten rakende data en afkomsten, over gebeurtenissen van allerlei aard. Wij hebben ze zelf eerst getoetst aan de historische critiek en geven in twijfel er de zekerste stellingen van op. De bronnen, die aan den grond van dit werk liggen, hebben wij vooraan opgegeven of in nota's vermeld. Wij verdeelen 't verhaal in elf hoofdstukken volgens de vaderlandsche geschiedenis en plaatsen 't in het kader der regionale en nationale gebeurtenissen. Hieruit zal een kleine synthesis ontstaan, die de opvolgende ontwikkeling van het dorp moet aantoonen.

Wij houden er aan vooraf te zeggen dat wij ons niet zullen bezig houden met Oolen, Quabeek, Berchem en Herselt, aan de heerlijkheid Westerloo toebehoorend, of de plaatsen die uitsluitend van de parochie afhingen, maar alleenlijk de gemeente willen verhandelen.

Alvorens deze inleiding te eindigen hebben wij de eer een bijzondere dankbetuiging toe te sturen aan de prinselijke familie de Merode-Westerloo en aan haar archivaris E. La-loire, aan den Kanunnik-Archivaris der abdij van Tongerlo A. Erens, aan de familie van wijlen den verdienstelijken secretaris van Westerloo J. Sterckx, aan alle anderen, die met een prijsbare bereidwilligheid ons aan hun rijke archieven lieten putten en de noodige bouwstoffen ter hand stelden.

BIBLIOGRAPHIE

(BIJZONDERSTE WERKEN)

A. BRONNEN :

ARCHIVALIA :

Privaat archief Prins de Merode-Westerloo.

Gemeentearchief Westerloo.

Archief der abdij van Tongerlo.

Keurboek des dorps van Westerloo a° 1515.

Documentatie Secretaris J. Sterckx, Westerloo.

Brom Dr. G. Bijdragen voor een oorkondenboek van het sticht Utrecht. Regesten van oorkonden betreffende het sticht Utrecht. (694-1301). Utrecht, 1908 ; 2 d.

Mirœi A. Opera diplomatica. Lovanii-Bruxellis, 1723-48; 4 d.

Tihon A. Les archives de Merode au château d'Everberg. (Bull. Arch. Bibl. Mus. Belg. VII, 1930, 97-106.)

LITTERARISCHE :

Butkens C. Les trophées tant sacrés que profanes du duché de Brabant. La Haye, 1724-26 ; 4 d.

de Borman. Généalogie de la très noble et illustre famille de Merode et alliés, avec notes biographiques et historiques. (HS. in-4. Bibliotheek Hoogeschool Leuven).

de Merode-Westerloo Cte. Mémoires du feld-maréchal comte de Merode-Westerloo. Bruxelles, 1840 ; 2 d.

Souvenirs du comte de Merode-Westerloo, sénateur du royaume. Paris-Bruxelles, 1864 ; 2 d.

[de Reiffenberg.] Mémoires du comte de Merode d'Ongnies, avec une introduction et des notes, 1665. Mons, 1840.

Filiation généalogique de Merode. HS. gr. in-fol. geïllustreerd 1763-1924. Archief Prins de Merode-Westerloo.

B. WERKEN :

Besson Mgr. Frederik Franciscus de Merode. Zijn leven en zijne werken. Naar het Fransch vertaald door W. J. van Venckenray pr. Gent, 1890.

Biographie nationale. (Acad. roy. Belg.)

[de Merode Princesse J.] Notice historique sur la Maison de Merode. [Louvain, 1929.]

De Raadt J. Th. De heerlijkheden van het Land van Mechelen. Duffel, Gheel en hunne heeren. (Kempisch Museum, I, 1890.)

[De Ridder C.] Het kasteel en de heerlijkheid van Westerloo. (Historische Mengelingen over de Kempen. Turnhout, Splichal-Roosen, z. d.)

E. D. Graaf Frederik de Merode. Antwerpen, J. E. Buschman, z. d.

Foppens major. Dagverhaal van den veldtogt van graaf Frederik de Merode in 1830. Meerhout, V. J. Du Moulin, z. d.

Ganshof Fr. L. Etude sur les Ministeriales en Flandre et en Lotharingie. Bruxelles, 1926. (Fam. de Wesemacl.)

Gebruers P. F. Ecnige aantekeningen over den Besloten Tijd en den Boerenkrijg in de Kempen. Gheel, 1899-1900 ; 2 d.

Harou A. Une excursion en Campine. Westerloo. (Bul. Soc. roy. b. de géogr. XIII, 1889, 105-119.)

Heda W. De episcopis Ultrajectinis, recogniti et notis historicis illustrati ab A. Buchelio. Ultrajecti, 1643.

Jansen J. E. Le comte H. de Merode-Westerloo. (Taxandria, 1909, 189-199, portr.)

Jurisprudentia heroica. Bruxellis, 1714 ; bl. 380.

Kuyl P. D. Gheel vermaerd door den eerdienst der Heilige Dimphna. Antwerpen, 1863.

Lamy H. L'abbaye de Tongerlo depuis sa fondation jusqu'en 1263. Lierre, [1914.]

Le Roy J. Notitia Marchionatus sacri Romani imperii. Amstelodami, 1678.

Idem. Le grand théâtre profane du duché de Brabant. La Haye, 1730.

Nobiliaires : Stein d'Altenstein, Goethals, de Herckenrode.

Notice sur la Maison de Merode. (1170-1830). Bruxelles, 1845.

Provincie Antwerpen. Prov. Com. v. Mon. Inventaris der kunstvoorwerpen in de openbare gestichten bewaard. 3e afl. Antwerpen, 1909.

- Pynacker C. De bisschoppen van Utrecht. (Nederlandsch Archievenblad, 1911-1912.)
- Richardson E. Geschichte der Familie Merode. Prag, 1877-1881 ; 2 d.
- Schaepkens A. Pietersheim, ancienne terre libre de l'Empire. Notice. (Ann. Ac. Arch. Belg., XXI, 1865, 664-675.)
- Schutjes L. H. C. Kerkelijke geschiedenis van het Bisdoms' Hertogenbosch. 's Bosch, 1876 ; 5° d.
- Sterckx J. Westerloo van 1830 tot 1905. [Westerloo, 1908] 85 blz. niet voleindigd.
- Idem. De heerlijkheid van Westerloo. (Bijdragen, VII, 1908, 270-277.)
- Stroobant C. Notice généalogique sur les vicomtes de Montfoort. (Ann. Ac. Arch. Belg. VIII, 1851, 255-398.)
- Thonissen J. J. Vie du comte Felix de Merode. Bruxelles, 1861.
- Van Elewyck E. Un historien belge du XVIIIe siècle, le feld-maréchal comte de Merode-Westerloo. (Revue de Belgique, XXIV, 1876, 292-310.)
- Van Spilbeeck W. De abdij van Tongerlo. Lier-Geel, 1888.
- Vichet R. Den edelen Ridder en H. Martelaer Sebastianus. Antwerpen, 1719.

C. TIJDSCHRIFTEN :

- Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de Belgique.
- Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique.
- Bijdragen tot de geschiedenis van het aloude Hertogdom Brabant.
- Kempisch Museum.
- Taxandria.
-

I.

HUIDIG WESTERLOO

Om beter den toestand van het verleden te begrijpen en als gids te dienen voor 't heden, stellen wij eerst den lezer 'n beknopte beschrijving van het tegenwoordig Westerloo voor, door de eenen «een perel in het land van peis en vree», door de anderen soms wat spotzuchtig «Klein Brussel» geheelen.

In het zuiden der Provincie Antwerpen, in het arrondissement Turnhout, ligt dit dorp tusschen twee beroemde Witheeren abdijen, Tongerlo en Averbode, op een afstand van 29 1/2 kilometer van Turnhout en 48 kilometer van Antwerpen. Het grenst ten N. aan Tongerlo en Morkhoven, ten O. aan Gheel, ten Z. aan Herselt en Westmeerbeek, ten W. aan Hulshout en Wiekevorst. Op een oppervlakte van 2683,89,80 ha. telde het op 31 December 1935 een bevolking van 5235 inwoners en 1076 huizen, verdeeld over de wijken : het Dorp, Voortkapel, Gooreinde, Heultje en Wittegracht. Zijn bodem ligt op een hoogte van 16.63 m. bij den ingang der kerk, en is doorgaans effen vlak, gevormd uit zand, leem en ijzererts en doorsneden door de Nete, de Wimp en andere kleinere waterlopen.

Westerloo is een kantonhoofdplaats en de zetel van een vredegerecht met den heer H. Poot als rechter. Er werd ook een standplaats van een brigade rijkswacht ingericht.

Het gemeentebestuur met Prins K. de Merode-Westerloo als burgemeester, de heeren G. Naets en F. Boogaerts als schepenen, acht leden, en A. Sterckx als secretaris, behartigt de belangen der inwoners en voorziet in de noodwendigheden van zedelijken en stoffelijken aard. Het gemeentezegel en wapenschild voeren in een vlak : op blauwen grond een open kasteel van goud, door vijf torentjes beheerscht, in punt beladen, rechts, met een schild van goud met vier palen van keel, rondom getand met een boordsel

van azuur (Merode) en, links, met een schild van goud bezet met een St. Martensbeeld te paard van azuur (Utrecht), beide schilden getopt met een kroon van goud.

Op het gemeentehuis bestaat een belangrijk archief, wel gerangschikt, waarvan een inventaris is opgemaakt.

Het verkeer gaat langs goede steenwegen op Zammel-Gheel, Hersselt-Aarschot, Tongerlo-Herenthals, Westmeerbeek, Zoerle, Voortkapel, Heultje, Varendonk, of per tram langs dezelfde banen op Herenthals-Brasschaat, Aarschot, Gheel-Turnhout, Westmeerbeek-Heist-op-den-Berg-Mechelen of per trein Aarschot-Leuven-Brussel, Heist-op-den-Berg-Antwerpen, Westmeerbeek-Herenthals.

De bevolking houdt zich vooral met landbouw bezig, die machtig door een afdeeling van den Boerenbond van Leuven begunstigd wordt. Verscheidene jaar- en weekmarkten hebben er plaats. De nijverheid tiert er minder, alhoewel er een tapijtfabriek en een meubelmakerij, hout- en diamantnijverheid bestaan, welke eenige werklieden benutten. Het villegiatuurverblijf is er sinds ettelijke jaren opgekomen, om de rust en de zuivere lucht die de vreemdeling er geniet, en eenige welingerichte hôtels herbergen de reizigers in de beste voorwaarden.

Het geestelijke, intellectueele en aangename wordt er ook niet veronachtzaamd. Westerloo is de hoofdplaats eener denij, wordt bediend door een pastoor-deken, den Z. E. H. C. Domis en twee onderpastoors, en prijkt met een fraaie gothische kerk der XVe eeuw, omringd door een groot kerkhof met de grafkapel der familie de Merode-Westerloo. De sociale, geestelijke, liefdadige werken : Werkmansbond, Kajotters en Kajotsters, B. J. B. meisjes en jongens, Mid-

denstandsbond, Missiekring, Bonden van 't H. Hart, Boeren- en Boerinnengilde, Missienaalkring, enz., zijn vereenigd in een der schoonste patronaten van de streek. Zusters van den H. Vincentius verzorgen vooral de opleiding der vrouwelijke jeugd, geven onderricht in de gemeente- en huishoudschool, verplegen de oude mannen en vrouwen in het Godshuis en besturen het tapijtfabriek. Een parochiale statistiek over het jaar 1935 licht ons in nopens den toestand alhier : 105 kinderen werden gedoopt, 35 huwelijken ingezegend, 80.000 communies uitgereikt en 45 overlijdens geboekt.

Het lager onderwijs voor de jongens wordt gegeven in wel ingerichte gemeentescholen van 't dorp en de gehuchten Voortkapel en Heultje door ijverige onderwijzers, onder het kundig bestuur van den heer J. Onzia.

Een afdeling van 't Davidsfonds zorgt voor hoogere cultuur, geeft feesten en voordrachten, verspreidt ontspannende en leerzame lectuur. Een volksboekerij staat ten dienste van de bevolking. Een weekblad « De Nethegalm » geeft het plaatselijk nieuws der week. Drie muziekmaatschappijen veraangenen de ledige uren der bevolking door concerten en muziekwandelingen en luisteren de feestelijkheden op. Groote en kleine kermissen brengen wat ontspanning in het drukke leven der inwoners. Sportvereniging gaat mede de nieuwe wegen op. De oude St. Sebastiaansgilde oefent zich eervol in het schieten van den koningsvogel, bewaart zorgvuldig haar kostbare voorwerpen, en vertoont nog immer haar oude gebruiken en dansen.

Al deze inrichtingen bloeien in het bevallige Westerloo, dat zelf gelegen is in een kring van heerlijk natuurschoon, omringd door bosschen der prinselijke familie de Merode en der abdijen Tongerlo en Averbode, waar eik en mast, wilg en beuk beurtelings overheerschen. De heide vertoont er haar purperen klokjes, waterplanten en andere gewassen, die zich spiegelen in heldere vennen. In de groene weiden, waar langs de kronkelende Nete haar zilveren golfjes voortstuwt, de visschers aan hun kalm sport doen en de wandelaars de smalle padjes betreden, graast het

klein Kempisch vee of ligt slaperig onder de schaduw der boomen te rusten. De grachten en boorden der wegen leveren den botanist een verscheidenheid planten en bloemen die men zelden ergens anders aantreft. Hoekjes van uitzonderlijk natuurschoon ontwaart men in « Het Elschot », de heuvelen van Kipdorp met hun nieuwen uitkijktoren, de Asberg, de Favorietjes met de grot, de Beltjens. Tegen Westerloo, onder Hersselt, op 10 minuten van de kerk, staat de pachthoeve « De Quabeek » een der oudste en schilderachtigste der Kempen. Tusschen de bijzonderste merkwaardigheden tellen wij vooral : de lange breede dreven, den roem van Westerloo, welke van alle kanten uit naar 't centrum leiden. Wij volgen ze en staan te midden 't dorp.

De Plaats, die den vorm heeft van een ongelijkzijdigen driehoek, is zeer regelmatig bebouwd, omzoomd met fraaie en zindelijke burgershuizen en hôtels, oude en nieuwe, die een indruk maken van heerschenden welstand. Hier te midden krijgen wij een pracht van monumenten te zien, zooals men er te vergeefs elders zou zoeken en welke de oude lindeboom van 4 m. omtrek onder de bescherming van zijn schaduw schijnt te nemen. Het heerlijkst is voorzeker het marmere kunstgewrocht opgericht aan de nagedachtenis van den onvergetelijken Minister-Burgemeester Graaf Hendrik de Merode-Westerloo, wiens edel borstbeeld prijkt tusschen twee groote figuren, het Recht en het Geloof, de symbolen van zijn leven. Daarna komt het neo-gothisch ijzeren monument van den verdienstelijken heer P. Peeters, burgemeester en lid van het nationaal Congres in 1830 ; de blauw steenen pomp ; het monument der Westelsche sneuvelden van 1914-1918. Op den weg naar Tongerloo prijkt een gedenkzuil gewijd aan de herinnering der heldhaftige Boeren van 1798.

Ten Oosteinde staat de prachtige kerk die langs eene zijde de Plaats afsluit en als een trouwe wachtster waakt over het breede marktplein en over geheel het dorp.

Verder door, langs de lommerrijke dreef op Zammel, werd de schoone nieuwe huizing van Notaris Naets gebouwd in Vlaamsch-Renaissancestijl opgetrokken.

Langs den Noorderkant, op den weg naar Tongerloo, verheft zich midden bloem en graszodenperken, het statig nieuwe slot der gravin J. de Merode, in Vlaamschen stijl der XVIe eeuw, kunstgebouw van den verdienstelijken bouwmeester P. Langerock. Van binnen is het sierlijk gestoffeerd en opgesmukt met de kostelijkste kunstvoorwerpen.

En om die weelde van natuur- en kunstschoon eervol te bekronen behouden wij tot het laatst het merkwaardigste van Westerloo : den ouden burcht der familie de Merode, een der schoonste van de Kempen. Aan den Zuidkant van het dorp op de Nete gelegen, te midden sierlijke, uitgestrekte parken en wandelpaden, omringd door een bosch van zware eiken, spiegelt dit middeleeuwsch kasteel zich met zijn statige ingangspoort en zijn puntige torens in breede heldere vijvers. Langs buiten vertoont het sporen van alle bouwtranten van uit de XIIIe tot in de XIXe eeuw. Van binnen bewondert men in zijn ridderzalen de rijkste verzameling kunstschaten, vooral van oud schilder- en tapijtwerk.

Na deze beknopte beschrijving stellen wij ons voor in het laatste hoofdstuk van dit werkje meer volledige details te geven om beter den vooruitgang en den opbloei van het dorp te laten uitschijnen.

VOORHISTORIE.

Een Indo-Germaansche volkengroep, de Kelten, was tot in heel westelijk Europa doorgedrongen en bewoonde ook eens de Kempen. Na hen kwamen hier Germaansche volkstammen onder verscheidene benamingen waartusschen de Taxanders en de Saal-Franken. De heerschzuchtige Romeinen, die ook ons grondgebied veroverden, hadden het met al die volkeren aan den stok totdat na 358 de Romeinsche keizer Julianus de Afvallige de laatste groep onderwierp en toeliet dat ze zich hier vestigden. Al deze volkeren hebben sporen van hun doortocht of verblijf in de Kempen nagelaten o. a. in rivier- en plaatsbenamingen, bewerkte vuursteen, bronzen en ijzeren voorwerpen, lijkurnen, muntstukken, tot zelfs den grondslag van een Romeinsche villa te Grobbendonk.

De gemeente Westerloo heeft ook van die volkeren menig aandenken behouden, vooral in haar toponiemen. Deze kostbare benamingen verwijzen ons terzelfdertijd naar den toestand der plaats in de oertijden harer geschiedenis. Wij staan hier alsdan in een groot bosch, aan den Westerkant van het Kolenwoud of van Tessenderloo, de hoofdplaats van Taxandria, gelegen, zooals haar naam Westerloo of Westerlee of zooals het volk zegt, Wèstel, het aanduidt, in tegenstelling van Oosterloo, welk zich verder langs den Oosterkant, meer naar Gheel op, uitstrekt. Hoe boschrijk deze streek was zien wij in de benamingen harer gehuchten en der omliggende plaatsen, zooals : Bacchusbosch, Gelendelo (Gelindel), Tongerlo, Odlo (Oolen), Oevelo (Oevel) Zoerle, Ramsel, Herselo (Hersselt), Veerle, Zammel, Houtven, en Hulshout, Meerhout, Eindhout, Vorst, Wiekevorst, Heist, Boekel, Larum, enz. Hierin verheffen zich de duinen, langs den kant van Hersselt, op Kipdorp, Berg of Zoerleberg, Asherg of Syptberg of Alfsberg, Huypensberg of Cuypersberg, opgezande hoogten overblijfselen der allereerste overstromingen. Aan hun voet in de laagten loopen de twee

bijzonderste rivieren, de Groote Nete en de Wimp, die een aantal kleinere waters in hun bedding ontvangen, waartusschen de Laak, Quarekkenloop, Penspoelloop, Leugeloop, Spikdoornloop, Septloop, Steenbeemdloop, Baclebosschenloop, Elsbroekloop, Nekboschloop, Putteloo, Geuvelaak, Groote en Kleine Zaatloop, Heultjensloop, Maaldonkloop, Goorloop, Goorheiloop, Rendersstraatloop, Frankebeek.

Al die waters ontsprongen uit moerassen en venen en ontlastten hun drabbige boorden van het overtollige nat waarop dan groene weiden ontstonden. Die uitgestrekte laagten kregen later de benamingen die ze kenschetsen. Nu spreekt het volk nog van De Ryt, Breederijt en Smallerijt, Quaebeckschen dijk, H. Geestkuil of Klokput, Nollekensgat (Nete), Peerdswiel (Nete), 't Riet, Hollanden, de Beyltjens (Beeltjens), de Sogge, Heultje, Gooreinde, Goorheide, Wittegracht, Bensterven, Quarekken, de Leugen, Daemseynde, Schouwbroek of Schobbroek, Voortkapel. Maar hiernevens en hiertusschen strekte zich een zandlaag uit die meer bestemd scheen voor den akkerbouw en om een volksnederzetting te ontvangen. En dan krijgen wij te hooren : de Biest of Bist, het Peerdskerkhof, de Verloren Kost, Groot- en Klein Assenhof, De Cingel, 't Schaapscooienblok, Baksveld, de Schans, enz.

Naar alle waarschijnlijkheid doorsneed een Romeinsche baan deze bosschen en laagten, die van Namen op Nijmegen, langs Aarschot, Hersselt, Westerloo, Tongerlo, Herenthals, Turnhout en Baarle, uit België naar Nederland voerde.

Na de beschrijving der ligging, volgt de nederzetting eener bevolking. Hoe werd Westerloo bevolkt ?

Geen twijfel dat hier reeds van de vroegste tijden al eens een mensch of een familie voorbijtrok, maar niet verbleef of zeer korten tijd vertoefde. Bewijzen hiervan zijn de bewerkte vuursteen en de Asberg bij den Windmolen, waar rond het jaar 1870 lijkurnen gevonden werden, en dien men ook soms den Alfenberg noemt met het aandenken der Alfen of Kaboutermannekens, die ons wederom de eerste tijden voor den geest brengen en die, zoo de legende zegt, deze lijkvazen als kruiken in het huishouden

Men vond eertijds dergelijke burchten in de Kempen op de Groote Nete te Oosterloo en te Westmeerbeek ; op de kleine Nete te Kasterlee, te Herenthals, te Grobbendonk ; op de Mark te Hoogstraten en Breda ; op het Schijn te Schilde, Broechem, Durne, enz.

Een vrije en domaniale kern vormde zich langzamerhand te Westerloo, welke weldra als een villa van vrije mannen zal voorkomen.

De eerste vermelding er van vinden wij, op het laatst der VIe eeuw in het leven der H^e Dimfna (+ 600). Deze Iersche christene koningsdochter zou daar door de waardin eener herberg onnoozel verraden geweest zijn. Zij werd kort daarop aan haar heidenschen vader overgeleverd, die haar te Gheel om het leven bracht ter wille van haar vastberadenheid om haar maagdom ongeschonden te bewaren. Hoe verre deze legende met de waarheid overeenstemt wordt nog betwist, doch wat ons aanbelangt is de vermelding der plaats Westerloo. In zijn latijnsche legende over deze heilige, schrijft Petrus Cameracensis, omstreeks 1247, dat de bespieders, die tot haar opsporing door den koning waren uitgezonden, Dimfna vonden, wanneer zij gekomen waren « ad villam rurensem, cui Westerloo olim nomen imposuit antiquorum editio » (1) d. i. landelijk dorp welk van ouds reeds Westerloo geheeten werd. Deze aanhaling van een schrijver der XIIIe eeuw is te positief om daaraan te twijfelen. Trouwens Gramaye schrijft (2) ook dat bij de komst van de H^e Dimfna te Westerloo deze plaats al reeds tot een « vicus ruralis » uitgegroeid was.

Westerloo was dan reeds in de VIe eeuw een « villa » een landelijk vlek, van vroegeren tijd reeds Westerloo genoemd. Het bestond dus voor de VIe eeuw, misschien van in de 4^e, 5^e eeuw, bij de eerste nederzetting der Franken. Van groot belang is die citatie van « villa rurenensis », om dat ze ons verwijst naar de evolutie van stamgoed tot bijzonderen eigendom met eigen grenzen, wat den aard van zulke « villæ » uitmaakte.

(1) Kuyt, o. c. Bijlagen bl. 7.

(2) Antiq. Brabant. Lov. 1708. Antverpia bl. 36.

H. Dimfna te Westerloo verraden.

(Schilderij van G. van der Weyden.)

Een ander gewichtig besluit kunnen wij daaruit nog trekken : dat, volgens Kanunnik Laenen, (1) na den dood van Karlemagne (814) elk min of meer belangrijke villa, terzelfder tijd een parochie uitmaakte, waarvan de grenzen overeenkwamen met de economische grenzen der villa. Welnu indien Westerloo in de VIe eeuw reeds een « villa » vormde, hoe moet die niet aangegroeid zijn op drie eeuwen tijds ? Zij verdiende daardoor dan ook wel den naam van belangrijke villa.

Zoo komen wij na het ontstaan der gemeente tot de stichting der parochie. Gedompeld in het heidendom bleef de Frankische bevolking het tot op het oogenblik dat een geloofsprediker Jezus' leer kwam verkondigen. Wie was hij ? Zijn naam staat niet vermeld, doch wanneer wij weten dat Westerloo gelegen was onder het bisdom Tongeren-Maastricht en zijn bisschoppen vooral in deze streken predikten, dan zoude het ons niet verwonderen dat een hunner het zaad van het H. Evangelie op Westerloo's bodem uitstrooide. Wij denken aan den H. Lambertus. Waarom ? Omdat deze heilige in andere dorpen van den omtrek predikte, te Meerhout, te Gheel, en dan ook in Westerloo kan gekomen zijn, omdat de tijd van zijn leven overeenstemt met hetgeen wij daar zoo even zegden over villa en parochie (hij stierf rond 727 als martelaar te Luik), omdat de parochiekerk van de vroegste tijden aan St. Lambertus is toegewijd geweest. Voorzeker is dat niet aanstonds geschied na zijn dood en wanneer wij een verloop van een honderd jaar daartusschen rekenen, komen wij aan hetgeen wij hiervoren schreven dat na de dood van Karlemagne elke min of meer belangrijke villa een parochie uitmaakte. De bekeering der heidensche Westelaren zou dus plaats gehad hebben in de tweede helft der VIIe eeuw.

Hun eerste werk zal zonder twijfel geweest zijn het optrekken eener eenvoudige kapel. Het was de gewoonte der eerste bekeerlingen op den gemeenzamen grond, nevens hun gelabeurde akkers, hun biest en opstal, of soms ook wat ver-

(1) Introduction à l'hist. par. du Dioc. de Malines. Brux. 1924. bl. 58.

der een stuk land aan den geloofsprediker af te staan om er het eerste bedehuis te stichten.

Voor wat Westerloo betreft, denken wij wel dat dit in den omtrek van de Biest en den Opstal gebeurd is, daar waar nu nog de kerk gelegen is, want geen enkel andere plaats, waar een kerk zou gestaan hebben, wordt er vermeld. Een twijfel kan nu ontstaan omtrent den patroonheilige. De H. Lambertus kon toch de nieuwe kapel aan zijn eigen niet toewijden. Aanstonds komt ons de H. Martinus voor den geest, zooals 't te Meerhout en Gheel (1) geschiedde. Inderdaad de H. Martinus is de patronus loci en zijn beeld prijkt in de kap van den ingang boven het kerkportaal. Maar hiertegen kan men opwerpen dat de H. Martinus er vereerd wordt als aandenken van het St. Martenskapittel van Utrecht, waar eertijds Westerloo van afhing, zooals wij aanstonds gaan aantoonen. Daarop antwoorden wij : kan dit waar zijn voor den patronus loci, wij twifelen er aan voor wat den patronus ecclesiae betreft, want de betrekking tusschen Utrecht en Westerloo komt maar eerst tot stand op het einde der X^e eeuw, toen hier reeds een kerk bestond. Naar onze gissing werd dus in de eerste kapel de H. Martinus vereerd en wanneer de parochie kanonniek werd ingericht, in de VIIIe eeuw, en een nieuwe kerk de primordiale kapel verving, de parochianen hun eersten geloofsprediker indachtig, aan de kerkelijke overheid den wensch zullen uitgedrukt hebben, ze aan hem te zien toewijden.

Gemeente en parochie zijn nu den bestuurlijken weg ingetreden. Op kerkelijk gebied ligt de nieuwe parochie onder het bisdom Kamerijk en het aartsdiakonaat van Antwerpen en op burgerlijk gebied blijft het nog altijd de gouw of pagus van Rijen, en afhankelijk van het graafschap Mansuarië, aan wier hoofd wij in de 2^e helft der X^e eeuw de eerste bekende heer van Westerloo, Ansfridus, zien staan. De nevel der duistere tijden is opgeheven en 't licht der archiefstukken, waardoor wij de gebeurtenissen zullen kunnen ontsluiëren, is ontstoken.

(1) De Ridder. Hist. Meng. Kempen. Meerhout, bl. 3. — Kuyt, o. c. bl. 4.

De eerste oorspronkelijke akte, (1) en misschien wel de belangrijkste in geheel de geschiedenis van Westerloo, is de oorkonde van Ansfried, bisschop van Utrecht, die aan zijn kerk van O. L. Vrouw en St. Martinus, rond het jaar 995, schenkt zeker erf van zijn recht dat hij in volle vrijheid en macht in het graafschap Rijen bezat, namelijk de plaatsen Westerloo, Oolen, Bouwel, Westmeerbeek, Hombeek en Burente (2) met al hun inhoud. Gedurende meer dan zes eeuwen zal de invloed van het Sticht Utrecht door zijn erfpachters zich in Westerloo doen gevoelen.

Ansfried (3) was de allodiale bezitter van de landgoederen van Westerloo enz., graaf (d. i. rechter die in den naam van den suzerain zeker landstreek bestuurt) van Bratuspant (Brabant), Hoci en Mansuarië (Kempen). Hij huwde Hilsondis, gravin van Strijen, volgde zijn vorst in den oorlog en leefde na zijn wederkomst in liefde en eendracht met zijn echtgenoot tot op het oogenblik dat hij den geestelijken staat aannam. Na den dood van Baldericus, bisschop van Utrecht, werd hij door keizer Otto III, waarschijnlijk in 995, tot zijn opvolger aangesteld met de goedkeuring van den Keulschen Aartsbisschop. Hij stierf rond het jaar 1010. (4)

In de begiftigingsakte worden buiten de dorpsnamen geen bepaalde plaatsnamen of gebouwen aangeduid.

De oorkonde vermeldt : kerken, gebouwen, velden, eigendomsrechten, weilanden, bewerkte en onbewerkte beemden, bosschen en waters. Al de afhankelijkheden der dorpen zijn er in begrepen. Er is dus niet uitdrukkelijk spraak van de parochiekerk of het kasteel van Westerloo, maar wij gelooven wel dat zij onder de algemeene benamingen kerken en gebouwen begrepen zijn.

(1) Lees die oorkonde in : Miræus. Op. dipl. o. c. I, 52. — Brom, o. c. Nr. 157. — Geauthenticeerde kopijen in : Archief de Merode-Westerloo, Nrs. 1, 1335.

(2) Westerloo, Odlo, Bolo, Mierbeke, Honbeke, Burente.

(3) Over Ansfried, lees : Nederlandsch Archievenblad, XX, 1911-1912, bl. 36-37. — Butkens. Trophées de Brabant. I, 47. — Van Goor. Beschrijving van Breda. bl. 11. — Biographie nationale, I, bl. 334.

(4) De schrijvers zijn het niet eens over al die data van Ansfried die van 994 tot 1010 loopen.

Westerloo vertoont zich op dat oogenblik als een opkomend dorp met schitterende toekomst, prijkt met een domaniale kerk (eigenkirche), met een middeleeuwsch slot zwaren steenen toren en begraasden wal rondom, met een opene plaats, en bezit een bevolking die allengskens aangroeit en benevens het landbouwbedrijf ook aan handel begint te doen.

III.

VESTIGING.

Wij treden nu de XIIe eeuw binnen en overzien den toestand van Westerloo tot in de XIVe eeuw. De wordingstijd en de beschaving hebben hun werk voltrokken. Het feodaal regiem bloeit. Het Hertogdom Brabant en het Markgraafschap van het H. Rijk met het kwartier Gheel oefenen nu de bestuursmacht over Westerloo uit. Was vroeger Leuven de groote stad, waarnaar de bevolking moest uitzien, nu wordt het Antwerpen. Zelfs de namen Taxandria en Mansuarië verdwijnen voor den naam Campina, de Kempen, het land der kampen, vlakke en effe velden. De opkomende hertogen van Brabant verwerven allengskens een overwegenden invloed en breiden hun macht uit door aansluitingen met machtige hoven en door opvolgende oorlogen. De bisschop van Kamerijk met zijn aartsdiaken te Antwerpen blijft de bestuurlijke kerkvoogd over het geestelijke. De Orde van Premonstreit wordt gesticht door den H. Norbertus in 1120 en brengt door haar abdijen van St. Michiel te Antwerpen, Tongerlo, Averbode en Postel, een weldoenden ommekeer te weeg in de Kempen. (1)

Twee voorname krachten beheerschen den toestand in Westerloo gedurende dit tijdvak : de familie van Wesemaal, (2) erfpachtster van het Sticht Utrecht en de abdij van Tongerlo, gesticht rond 1130, in de nabijheid gelegen. Zij handelen nog altijd in middeleeuwschen geest. De Kapittels van Utrecht schijnen eenigen tijd de allodiale goederen van Westerloo, die zij van graaf en bisschop Ansfried gekregen hadden, zelf te hebben bestuurd, ten minste door hun afgevaardigden ; doch wanneer het leenroerig stelsel op een vasteren voet was neergezet, en gelijk men genoegzaam kan gissen, uit hoofde van de afgelegenheid die het bestuur er

(1) J. E. Jansen. *La Belgique Norbertine*. Averbode, 1920.

(2) Zie de lijst dezer heeren in de Bijlagen.

van vermoeijekte, gaven zij dezelve in erfpand over, waarschijnlijk in de XIIe eeuw, aan het adellijk geslacht van Wesemaal.

De heeren dezer familie voerden hun naam naar dien van het dorp Wesemaal, tusschen Leuven en Aarschot, waarvan zij de meesters waren. Zij stamden af van de heeren van Aarschot, wier wapens zij droegen : drie afgeknotte leliën, de kleuren uitgezonderd. Zij streden met moed in de gelederen van de legers der hertogen van Brabant, bekleedden het ambt van voogd tijdens de minderjarigheid van hun soeverijn, mengden hun bloed met dit zijner afstammelingen, verkregen den titel van erfmaarschalk en bezaten menigvuldige heerlijkheden ; in een woord zij stonden onder de machtigste heeren van Brabant gekend en hun namen worden in meest al de bijzonderste gebeurtenissen van deze tijden vermeld.

Wie van deze familie, allereerst, het goed van Westerloo van Utrecht in leen hield, weten wij niet ; doch de eerste waar wij zeker van zijn, is de erfmaarschalk Arnold, welke wij Arnold I zullen heeten, en wiens bestaan wij kennen in 1176 of 1186 tot 1200. Hij ontving in erfpacht van Utrecht de landen van Westerloo, Oolen, Quaetbeke, Berchem of Berchom en Herssell, voor de somme van 18 Keulensche marken als een jaarlijkschen cijns te betalen, op voorwaarde dat de oudste zoon of de naaste afstammeling altijd in 't bezit dezer goederen zou treden.

Zijn opvolger Arnold II, die een belangrijke rol in de geschiedenis van Westerloo heeft gespeeld, bezat een oprecht middeleeuwsch karakter waardoor hij, nu eens enggeestig, twist stookte en de geestelijken aanviel, dan weer eens zich breed van gedachten en edelmoedig toonde. Hij verwekt soms veel moeilijkheden aan de abdij van Tongerlo, (1) en dan wederom stelt hij zich als haar verdediger aan, ontleent zelfs geld aan het klooster, en schenkt in 1234 aan de kloosterlingen 't recht van in de Nete te Westerloo te vischen met 'n wade van aan de brug tot aan de schapenvacht,

(1) Over al wat Tongerlo aangaat, zie H. Lamy en W. Van Spilbeeck o. c.

over dag naar beliefte, en 's nachts mits voorafgaande verwittiging van den meier des dorps.

Hier treedt de beslissing over de tienden en het patronaat der kerk op den voorgrond. In 1246 verkoopt Arnold II met toelating van het Kapittel van Utrecht 1/3 der grove tienden van Westerloo aan de abdij van Tongerlo voor 100 Leuvensche ponden, en eenige jaren later (1253) de twee andere derden voor het dubbele, daar de heer geld noodig had, « *considerata etiam ipsius necessitate* ». De abdij zal daarvoor jaarlijks twee gouden marken aan Utrecht uitbetalen.

Dit jaar schenkt hij ook kosteloos aan Tongerlo het patronaat der kerk. Dit recht behoorde hem als erfpachter van Utrecht toe, aan welk Sticht het reeds rond 995 door Ansfried, en in 1133 door Lietardus, bisschop van Kamerijk, in een vernieuwd officieel schenkingstitel, was afgestaan. (1) De abdij moet wel eenige achterdocht gehad hebben, want zij neemt de grootste voorzorgen voor het behoud van tienden en kerk. Utrecht keurt de schenking goed op voorwaarde dat de abt de pastoors aan het Kapittel zou voorstellen Tongerlo verkrijgt de goedkeuring van den hertog van Brabant, den Bisschop van Kamerijk, den vader-abt van St. Michiel, den H. Stoel van Rome, de vrouw en de kinderen van den begiftiger.

De heer van Wesemaal had die goederen van Utrecht in leen gekregen tegen een jaarlijksch pensioen van 6 (in 1246) van 10 (in 1253) Keulsche marken ter plaatse op den vooravond der dood van St. Martinus te betalen, of vroeger, zooals het den erfpachter belieft. Die kwijting mocht hij om geen ijdele redenen staken. Arnold II zwoer in persoon in de kerk op het groot altaar voor het H. Sacrament de hem opgelegde artikels te onderhouden. Bij iedere verandering van bezitter der erfpacht moest een ame wijn aan de Kanunniken van het Kapittel geschonken worden.

De abdij van Tongerlo werd alzoo een machtige bezitter in Westerloo. Zij vergrootte nog meermaals haar eigendom door aankoop van andere goederen, altijd in dezelfde verhouding van moeilijkheden en overeenkomst met de We-

(1) Akte : Rijksarchief Utrecht.

semaals. Van 1253 af, toen het patronaat der kerk aan Tongerlo werd overgemaakt, bestuurden de kanunniken dezer abdij de parochie tot aan de Fransche Omwenteling. Deze parochie was in den beginne zeer uitgestrekt en begreep de gehuchten Ramsel, Hersselt, Zoerle, Voortkapel, Heultje en Blauberg (Hersselt), die later zelfstandige parochiën zullen worden.

Tusschen de opvolgers van Arnold II dient een bijzondere plaats ingeruimd te worden voor Arnold III den jongere die getrouwd was met Elisabeth de la Frête. Hij had ijverig deel genomen aan de verhandelingen der overgave van tienden en patronaat der kerk aan Tongerlo. Volgens de overlevering zou hij den ouden burcht van Westerloo herbouwd hebben in 't midden der XIIIe eeuw, wanneer hij Westerloo als trouwgift ontving. En inderdaad de middelste bouw van het huidige kasteel, uit bruinen boschsteen (ijzersteen) opgetrokken, schijnt volgens den bouwtrant tot dit tijdvak te behoren en als versterking gediend te hebben. Een andere overlevering, maar meer legendarisch, vermeldt dat de eerste kruisridders uit de Kempen zich op het slot van Westerloo zouden vereenigd hebben om van daaruit gezamenlijk naar het H. Land te trekken. (1)

Westerloo was tot een welingericht dorp uitgegroeid. Regelmatig burgerlijk en kerkelijk bestuurd met drossaard, meier, schepenen, pastoor, krijgt het zijn privilegiën, keuren en breuken en ontwikkelt zijn economische belangen. De heeren leenden of verkochten aan de inwoners eenige goederen, waardoor de bevolking meer kans zag tot het behoud van haar winning en bouwde en werkte met meer ijver en moed. In de XIIIe eeuw treft men er al voorname vrije ingezetenen aan zooals de familiën Verhaegen, Schoutbroeck, Rebbroeck, Willems, enz. De landbouw begon voor goed te bloeien onder den spoorslag en het voorbeeld der nabijgelegen abdijen van Tongerlo en Averbode, vooral die van Tongerlo die hier als meesteres van parochie en tienden voorzeker haar nieuw systeem van ontginning en akkerbouw zal ingevoerd hebben. De Lakenweverij bestond er,

(1) Kuyt, o. c. bl. 187.

want in 1327 verkreeg Herenthals van Jan III, dat niemand mocht weven noch vollen, binnen drie mijlen buiten de Vrijheid van de voorzeide stad. De oorzaak van dit privilege was te vinden in het feit dat men te Westerloo zoowel als te Gheel en Moll lakengetouwen aantrof.

De wetgeving van Westerloo hield ook de hand aan de tucht, en het innen der belastingen. De lasten verwekten van tijd tot tijd moeilijkheden, zoowel van den kant der heeren, die soms overdreven, als van den kant der onderdanen, die zich weerspanning toonden. Middeleeuwsche verplichtingen waren er in voege : de heeren hieven op al de goederen zekere rechten, zooals de **Haefstogt**, die bestond in het beste meubel uit elk sterfhuis te halen en alle meubelen te erven van die welke zonder wettige kinderen stierven ; de **derde boom**, het recht van het derde of vierde deel van het hout dat uit het graafschap vervoerd werd, te genieten ; de **pond-penningen** betaald van de kooprijzen en zeven en half procent beliepen. (1)

Voor het plaatselijk bestuur bezat het dorp geen gemeentehuis, maar wel een drossaartshuis en een schoutethoeve. De geboden, zoo men zegde, las de pastoor des Zondags af van den predikstoel ofwel kondschapte de vorster ze aan de kerkdeur. Voor het uitoefenen van het gerecht stond er te midden van de plaats een kaak en aan 't uiteinde der gemeente bij de grensscheiding verhief zich de galg. Ook werd het rad gebruikt bij de uitvoering van lijfstraffen. Dit stond naast het Hof van Overwijs.

Immers de heer der plaats bezat de lagere, middelen en hooge rechtsmacht. Het hooge gerecht met de boeten, juridictie of kalengieringe tot 3 stuivers behield hij van den hertog van Brabant ; het recht der landgedinge hielden de Wesemaal's van de heeren van Diest.

De laatste twee heeren uit deze periode waren Arnold IV en Willem I. Arnold IV streed met grooten moed te Woeringen in 1288 en sneuvelde op den Groenigen kouter in 1302. Willem I stond zeer hoog aangeschreven als politicus en onderteekende den 3 December 1339 het verdrag tus-

(1) De Ridder. Hist. Meng. Westerloo o. c.

schen Vlaanderen en Brabant. Minder goed bleek zijn houding als beheerder zijner erfgoederen, vermits 't Utrechtsch Domkapittel hem den 6 Mei 1367 wegens wanbetaling het genot der goederen te Westerloo ontzegde. (1) Hij stierf of trad misschien af vóór 1370. Zijn zoon Willem II verkreeg alsdan de erfpacht. Jenne de Beaufort-Falais, zijn echtgenoot, sluit dezen tijdkring met een edelmoedige daad.

De nooden waren groot ; armen en reizigers vertoefden dikwijls zonder onderdak. De pestziekte heerschte verschrikkelijk en maakte vele slachtoffers. De vrouwe van Wesemaal stichtte, in 1377, te Westerloo een gast- of godshuis, om de passanten, de armen en de noodlijdenden te ontvangen en te ondersteunen. Hiernevens richtte zij een leprozerie op om er de afgrijselijke wonden der leprozen te verzorgen. Aan het gasthuis, bij den steenweg naar Tongerloo gelegen, was van den beginne af een kapel gehecht voorzien van een klokje om de geloovigen tot den eeredienst te roepen en waarin een altaar geconsacreerd was ter eere van de H^e Katharina, met twee wekelijksche missen belast, ter intentie van de reizigers. Het werd ook door eenige vrijgevege zielen met goederen begiftigd. In 1612 ging het te niet ; de goederen kwamen in 't bezit der H. Geesttafel en de pastoor der parochie moest voortaan de missen lezen. De leprozerie werd door de Geuzen afgebroken tijdens de troehelen der XVIe eeuw.

De parochiekerk was goed ingericht en vermeerderde den 3 December 1319 met een kapelanij van O. L. Vrouw, gesticht door Arnold van Quabeke, heer van Berghem, en goedgekeurd door Petrus, bisschop van Kamerijk. (2)

('t Vervolgt.)

(1) Rijksarchief Utrecht.

(2) Archief Tongerloo.

TONGERLOO EN ST^e DIMFNA.

I.

ST^e DIMFNA'S IERSCHE AFKOMST.

Gezaghebbende schrijvers en de volks-overleveringen geven onloochenbare getuigenis van de Iersche afkomst van St. Dimfna en St. Gerebernus.

KANUNNIK O'HANLON.

Het Roomsche martelaarsboek vermeldt op 15 Mei : « Te Geel, in Belgisch Brabant, de H. Dimfna, martelares. Zij was een Iersche koningsdochter en werd omdat zij Kristen en maagd wilde blijven, op bevel haars vaders onthoofd ».

De Bollandist Henschenius betwijfelt de Iersche afkomst van St. Dimfna om twee redenen : ten eerste, ten tijde van St. Dimfna, zegt hij, waren er geen heidenen meer in Ierland ; ten tweede, de naam van St. Gerebern, haar biechtvader, is van Angelsaksischen oorsprong (1). De drie voornaamste hagiografen van Ierland, Colgan, Lanigan en O'Hanlon, weerleggen deze bewering. Pater Colgan, der Iersche Franciscanen te Leuven (2), drukte in het 1ste boekdeel zijner *Acta Sanctorum Hiberniae*, blz. 713, een zeer oud *Sanctilogium Genealogicum* over de heiligen van Orgiël (graafschappen Monaghan, Louth en Armagh). Daarin komt St. Damnada (3) of Dymphna voor, bijgenaamd

(1) *Acta Sanctorum*, Maii, t. III, blz. 244 en 477.

(2) Zie hierna, Bijlage I : Briefwisseling van Prelaat Wichmans met de Iersche Franciscanen te Leuven.

(3) Dr. O'Donovan, de geleerde Iersche oudheidkundige, verklaart dat dit de Iersche naam is van Dimfna. Zie : *Topographical Poems*

Schene (vluchteling), veelbeteekenende naam van St. Dimfna, daar zij vluchten moest om haar zuiverheid te bewaren. Het dorp Tydavnet, in diezelfde streck, werd naar haar genoemd : Teagh-Davnet, of huis van Dimfna, terwijl te Lavey, waar zij zich met St. Gerebernus in een ravijn verschool, voor de trawanten van haar vader, koning Damen naderhand twee kerken verrezzen te harer eer en dié plaats, 't oord werd van 'n groote bedevaart : «St. Dimfna's bron». Dr Lanigan, de geleerde hoogleeraar van Pavia, schrijver van de Kerkelijke Geschiedenis van Ierland, uiterst voorzichtig in al zijn beweringen, steunt de gezegden van Pater Colgan en verklaart dat er in de eerste helft der VIe eeuw nog heidenen waren in Ierland. Die datum van St. Dimfna's marteldood, 't jaar 600, is ten andere zeer onbepaald. Sommigen, zegt hij, beweren dat St. Dimfna van Angelsaksische afkomst was omdat de naamsuitgang van haar biechtvader, Gerebern, vreemd is aan de Iersche taal. Dit is onjuist, daar die uitgang ern voorkomt in vele oude Iersche namen, als b. v. Fortern, Libern, Kentigern, enz. Ten andere, tot den huidigen dag zijn er naamsuitgangen in Ierland, die als zij uitgesproken worden, den klank ern laten hooren.. St. Dimfna was te allen tijde zeer vereerd in de graafschappen Monaghan en Louth, haar geboortestreek (1).

Kanunnik O'Hanlon vindt de beweringen van Henschenius « onwaardig voor zijn geleerd en scherp oordeel ». In de Iersche geschiedenis, zegt hij, wordt nog gewag gemaakt van veel heidensch bijgeloof op het einde der VIe eeuw, ook waren er nog heidensche koningen en hoofdmannen in Ierland in de V^e en bij het begin der VIe eeuw. Verder werden de namen der Iersche heiligen op het vasteland vaak veranderd volgens den tongval der volkeren met welke zij leef-

of J. O'Dubhagain and G. O'Huidhrin. Inleiding, blz. 61. Het Martyrologium van Tallaght, opgesteld door de heiligen Molua en Engcus rond het jaar 790, geeft St. Damnat.

(1) Ecclesiastical History of Ireland, 1829, II d., blz. 473 & 477. Volgens hem waren er bij de heidensche Ieren veel gebruiken, zoo godsdienstig als staatkundig, die overeenkwamen met die van Perzië en andere Oostersche volken, o. a. het huwen hunner eigen dochters.

Z. EXC. MGR. TH. L. HEYLEN. BISSCHOP VAN NAMEN
geboortig van Kasterlee (Dekenij Geel).
Lofredenaar van Ste Dimfna (1900).

den. De oude Iersche oorkonden en volksoverleveringen geven onloochenbare bewijzen van de Iersche afkomst van St. Dimfna en St. Gerebernus (1). Geschiedschrijver Hanmer spreekt van een groote godsvrucht tot St. Dimfna in het graafschap Louth in de XVIe eeuw (2). In een schrijven van Mgr. Kilduff, Bisschop van Ardagh aan E. H. Kuyl, de geschiedschrijver van Geel, op datum van 1859, verzekerde deze dat de eredienst van St. Dimfna zeer verspreid was in zijn bisdom. Ook de bisschop van Clonfert, Mgr. Woodlock, liet hem weten dat er in zijn bisdom een kerk was ter eere van St. Dimfna (4-7-1860) (3).

De drie groote hagiografen van Ierland, Colgan, Lanigan en O'Hanlon zijn de meening toegedaan dat St. Dimfna moet geleefd hebben in het begin der VIe eeuw. Zij wordt hedendaags nog bijzonder vereerd in de Iersche bisdommen van Clogher (C^o Monaghan), Dromore (C^o Tyrone), Kilmore (C^o Cavan), allen in Orgiël (Noord-Ierland), alsook in de bisdommen van Clonfert (C^o Galway) en Ardagh (C^o Limerick), West- en Zuid-Ierland.

Ik zal hier niet spreken over het legendarisch leven van St. Dimfna. Alleen wil ik de aandacht vestigen op de verklaring van den Duitschen geleerde, Dr. Heuckenkamp, in zijn proefschrift over St. Dimfna : « obschon Ich dem historischen Kern der Legende ohne weiteres nicht leugnen möchte » (4), alsook op deze van Dr. Vander Essen, hoogleeraar te Leuven : « Peut-être que, pour Dimphne, la nationalité irlandaise ou anglo-saxonne est une donnée admissible ; le nom est assez exotique... Dans tous les cas, le culte de St. Dimphne est bien établi... On peut admettre l'existence de la Sainte et l'antiquité de son sarcophage, et de celui de St. Géréberne, son compagnon (VIIe-VIIIe siècle)... La tuile rouge, avec l'inscription « Dimphna » semble plutôt révéler l'époque carolingienne » (5).

(1) *Lives of the Irish Saints*, 1863, V^e deel, blz. 290-294, en voetnota 55.

(2) *Chronicle of Ireland*, 1604, blz. 143.

(3) Gheel vermaerd door den Eeredienst der H. Dimphna, 1863.

(4) *Die Heilige Dimphna*, 1887, blz. 12.

(5) *Etude critique et littéraire sur les « Vitae » des Saints Mérovingiens dans l'ancienne Belgique*, 1917, blz. 313-316.

II.

TONGERLOO'S EEUWENOUDE EEREDIENST VAN S^{TE} DIMFNA.

St. Dimfna is de ideale heilige : vercenigend zuiverheid en martelaarschap onder de schutse van St. Gerebernus' H. Misoffer.

Wanneer komt de St. Dimfna's vereering het eerst voor te Tongerloo ?

In haar levensbeschrijving maakt kanunnik Petrus van Kamerijk gewag van « de abten en geestelijkheid der omliggende dorpen » die bij de plechtigheid der verheffing harer relikwieën aanwezig waren (1). Hij schreef dit leven op aanvraag van den heer Stephanus, van 's Gravenbrakel, wiens naam voorkomt in een oorkonde van 1247, onder het pontificaat van bisschop Guido de Lauduno die de verheffing deed. (1238-1247) (2). « Men mag dus veronderstellen, zegt E. H. Kuyt, dat deze abten de oversten waren van de St. Michielsabdij te Antwerpen, van Tongerloo, Averbode, en andere abdijen der Orde van Premonstreit, die in onze gewesten tijdens de eerste helft der XIIe eeuw tot stand kwamen » (3). E. H. Van Craywinckel (4) en de naamlooze schrijver der « Oudheden en Gestichten van de Bisschoppelijke Stad en Meijerij 's Hertogenbosch » (5) zijn meer bepaald en verklaren dat « de verheffing der relikwieën van St. Dimfna plaats had in 't bijzijn der Abten van Tongerloo en Averbode, der Orde van Premonstreit ». De abdij van Tongerloo, het dichtst gelegen bij St. Dimfna's genadeoord, Geel, zal natuurlijk het zich een plicht gerekend hebben den kerkvorst, Bisschop Guido van Kamerijk, bij te staan in de verheffing der relikwieën van de 1ste martelares der Bra-

(1) *Legenda de Sancta Dymrna.*

(2) Dr. Heuckenkamp, o. c., p. 8.

(3) O. c., p. 57.

(4) *De Triumpherende Suyverheyf... St. Dymrna, dochter van den Coninck van Irlandt*, 1658, bl. 295.

(5) *Leiden*, 1749, bl. 306.

Z. EXC. MGR. A. C. VAN UYTVEN

1ste Apost. Vicaris van Buta (Kongo), geboortig van Geel, Ste. Dimfna's genadeoord.

bantsche Kempen, (1) die zooals Van Craywinckel schrijft « den grond van Tungerloo ongetwijfelt dickwils met haere heyligho voetstappen betreden ende gheheylicht heeft, ten tyde datse met haeren Bicht-vader Gerebernus tot Zammel woonden ». Daarom, zegt hij verder, « is de Abdije van oudts seer devoot gheweest tot de H. Macghdt Digna — *Sacræ Tongerloensium vicinae, Patronæ suæ æternum colendæ !* » (= als Tongerloo's naburige Patrones dient zij eeuwig gevierd te worden) (2).

De eerste vermelding van St. Dimfna in de rekenboeken der abdij dateert van 1475 : « *item pro uno tabernaculo St. Dimphnae et St. Luciae* ». 't Was Prelaat 't Sgrooten (1504-1530) die den beroemden kunstschilder Goswijn Van der Weyden gelastte met het schilderen van een polyptiek voor het altaar van St. Dimfna, in haar Koorken, rechts aan den ingang in de oude abdijkerk (3). Het bestond uit acht tafereelen, wonderschoon van lijn en kleur, die het lever verheeldden van de heilige Iersche martelaren, St. Dimfna en St. Gerebernus = 1 — St. Gerebernus doopt St. Dimfna ; 2 — de koning vraagt haar ten huwelijk ; 3 — St. Dimfna

(1) WICHMANS, *Apotheca spirituali*, § 45 : « S. Digna, primiceria Virgo-Martyr Campaniae nostrae Brabanticae ».

(2) O. c., 1^e uitg. 1652 (Een Lelie onder de Doornen) — *Dedicatio*.

(3) W. VAN SPILBEECK, *De Abdij van Tongerloo*, 1888, blz. 286 ; *De voormalige Abdijkerk van Tongerloo*, 1883, blz. 51.

In de eerste abdijkerk, die tevens als parochiekerk dienst deed, was er een koorken of kapel ter ere van St. Dimfna. In 1514 werd een afzonderlijke parochiekerk opgericht nevens de abdijkerk. In de tweede abdijkerk, waarvan de bouw begon in 1525, werd een altaar toegewijd aan St. Dimfna, aan het uiteinde van de kruisbeuk. De 8 tafereelen van Goswijn van der Weyden bleven in de abdij tot haar afschaffing onder de Fransche Omwenteling (1796). Zij werden in 1840 door den heer Le Bon, burgemeester van Geel, aan de wederkerende kloosterlingen terugbezorgd, behalve het 6^e tafereel dat verloren was gegaan. In 1912, om reden van ouderdom en benadeeligen invloed der centrale verwarming, werd een herstelling hoogst noodig geacht. De abdij kon die onmogelijk uitvoeren, gezien de aanzienlijke restauratie-onkosten. Na vruchteloze pogingen bij het staatsbestuur, de stad Antwerpen een bespottelijk aanbod indienende, werden zij ten slotte geveild. Zij zijn thans volkomen hersteld, in 't bezit van den Belgischen gezant te Wenen, heer Vander Elst.

vlucht met St. Gerebernus naar Antwerpen ; 4 — de koninklijke boden in de herberg « de Ketel » te Westerloo ; 5 — een bode bericht den koning de schuilplaats van St. Dimfna ; 6 — marteldood van St. Dimfna en St. Gerebernus ; 7 — ontdekking der steenen lijkken ; 8 — terugbrenging der relikwieën van St. Dimfna na de roofpoging der Xantenaars.

Vier dezer tafereelen droegen op den achterkant heilige beeltenissen in grauwwerf. Op het eerste ziet men St. Dimfna met haar moeder, en St. Gerebern die de H. Mis leest ; op het vierde, den marteldood van St. Lucia ; op het vijfde, den marteldood van St. Dimfna en van St. Lucia ; op het achtste, Prelaat 't Sgrooten, in knielende houding, en zijn kamerheer Willem Sapels (die naderhand pastoor werd te Mierlo). De archivaris der abdij, Adriaan Heylen, boekte in 1505 : « *facta tabula in choro S. Dimphnae* ».

Ter abdij van Tongerlo, zegt Van Craywinckel, werd een merckelyck stuck » der relikwieën van St. Dimfna bevaard in een zilveren kas (1) ; haar feestdag werd er steeds blechtiglyk gevierd « *ritu duplici* », met een bijzonder officie te harer eer gemaakt, « dit van gebuerschapwegen, ende oock omdatse daer omtrent ghewoont ende verkeerd heeft, ende jaerlycks, op den feestdach van S. Dymphna, gaen den Pastoor van Tungerloo met den kerckmeester offeren te Geel twee wassche tortsen inde naem van de geheele gemeynthe van Tungerloo, om door haer voorspraecke bevryt te mogen worden van alle listen der duyvelen ende tot danckbarige bekentenisse dat dese H. Maget den grondt van Tungerloo met haere heylighe voetstappen seer dickwils betreden ende geheylight heeft, gedurende de dry maenden datse te Sammele, een half ure van Tungerloo gelegen, gewoont heeft, gaende seer dichmaels met haeren gheestelycken vader Gerebernus, de naeste gelegene plaetsen bewandelen, in hemelsche contemplation... Soo dat d'inwoonders van Tungerloo groote occasie hebben van hun te verblijden ende gheluckigh t'agten datse die plaetse moghen betreden ende bewoonen, dewelcke dese heylige Martelaren betreden

(1) O. c., blz. 158.

HOOGW. HEER Dr. H. LAMY. 53^e ABT V. TONGERLOO
geboortig van Fosses, 1ste Iersche stichting in Oud-België. stichtte zelf een huis in Ierland
(Kilnacrott) en richtte een altaar op te Tongerloo ter eere van Ste Dimfna.

hebben, gelyck eertyts haer seer geluckigh agte de H. Catharina van Senen, als sy de straeten van Roomen bewandelde, segde : Ick gaen over het bloet der Martelaren » (1).

Ook in de Norbertijner abdijen St. Michiel-Antwerpen, Park, Postel, alsook in de nonnenkloosters Leliëndal (Mechelen), Besloten Hof (Herentals), St. Catharinadal (Breda), werd het feest van St. Dimfna met een officie van 9 lessen gevierd. In de twee parochiekerken Chaam en Tilburg, in Noord-Brabant, der abdij van Tongerlo, was er een altaar ter eere van St. Dimfna : St. Sebastiaan en St. Dimfna te Chaam ; St. Barbara en St. Dimfna, te Tilburg (2).

Steeds hebben de abten van Tongerlo uitgeschenen door hun godsvrucht tot St. Dimfna, « Tongerlo's naburige H. Patrones », alsook door hun genegenheid voor haar genadeoord, Geel. Prelaat Geerts (1401-1428) was een groot weldoener der Latynsche school aldaar (3). Volgens Sanderus (4) hielp Prelaat Streeters (1525-1560) met raad en daad vrijheer Jan de Merode in de stichting van een collegium van 10 vicarissen in de St. Dimfna's kerk te Geel, naderhand tot kapittel voor kanunniken hervormd. In 1627 trad Prelaat Stalpaerts (1609-1629) op als weldoener van St. Dimfna's kapel te Zammel. De bisschop van 's Hertogenbosch, Ophovius, vermeldt dit in zijn visitatieboek : « Om welken put te repareren en te dekken, den Eerw. Heer Adrianus Stalpaerts, Abt van Tongerlo, uyt affectie tot de H. Digna, heeft opgedraghen eenen boom, als wy de kerkke van Zammel ende den voorghenomden put, hy present wesende, visiteerden (5).

In 1641 werd Prelaat Verbraccken (1629-1644) uitgenoodigd om het kerkwijdingsfeest der St. Amandskerk, te Geel voor te zitten, en plectig droeg hij er het H. Sakrament in

(1) Ibid., blz. 143.

(2) KRUGER, *Geschiedenis van Breda*, d. III, blz. 316 ; COPPENS, *Nieuwe Beschrijving van 't bisdom 's Hertogenbosch*, blz. 348 & 398.

(3) W. VAN SPILBEECK, o. c., blz. 234.

(4) *Chorographia sacrae Brabantiae*, 1726, d. I.

(5) VAN CRAYWINCKEL, o. c., blz. 135.

de processie rond de kerk der dekenij (1). Op 15 Mei 1647 droeg Prelaat Wichmans de solemnele hoognis op in de St. Dimfna's kerk te Geel. In 1699 vergezelde de Prior der abdij den pastoor van Tongerlo in zijn jaarlijksch hulde-bezoek, en samen gingen zij in hun koorgewaad in de processie (2).

Voornoemde Prelaat Wichmans (1644-1661), de groote Maria-vereerder, die volgens W. Van Spilbeeck « door zijn letter- en geschiedkundige werken een naam verwierf die nog immer voortleeft », koesterde een buitengewone godsvrucht tot St. Dimfna, die hij « de allereerste martelares der Brabantsche Kempen, de temster, de geesel des duiveis » noemt. Hij schreef een Latijnsch leven van haar : *Lilium inter spinas* », die zijn medebroeder L. Van Craywinckel, op zijn aandrigen, in 't Vlaamsch uitgaf in 1652 onder den titel : *Een Lelie onder de doornen*. De H. Dymphna, dochter van den Koninck van Yrland, en waar hij zegt in de voorrede : « myne ghemeyne met die van Geel, en myne besondere met uwe Eerweerdicheyts (Wichmans) Patronesse ». Dit eerste leven van St. Dimfna in de Vlaamsche taal werd verscheidene malen herdrukt, o. a. in 1658, (onder den nieuwen titel : *De Triumpherende Suyverheyt*), maar merkelyk vermeerderd « met loofwerck ende verciersel », gelijk de schrijver zelf bekend. Het werd het volksgeliefd devotieboek over St. Dimfna in de Kempen en is een ware verheerlijking der heilige deugd. Prelaat Wichmans en zijn medebroeder Van Craywinckel hebben hierdoor hun dierbaar Kempisch volk een onschatbaren dienst bewezen en de godsvrucht tot St. Dimfna over heel de Nederlanden bekend gemaakt. Hoort met welke vereering de zoo gelcerde als heilige Prelaat Wichmans over de « St. Agnes der Nederlanden » spreekt : « O Digna, maeckt my weerdich, want soo luyt uwen Naem, Onweerdich maeckt my veerdich tot uwen lof bequaem,

(1) Van 1559 tot 1873 behoorde Tongerlo tot de dekenij Geel. De abdij bezat goederen en rechten te Geel : hoeve «de Varkensmarkt», te Ten Aert ; de « Wimpelhoeve » te Steelen ; gronden en tienden te Zammel en te Oosterloo, vrije doortocht over de bruggen op de Neet, enz.

(2) KUYL, o. c., blz. 76 en 98.

Onwaardich maeckt my weerdich, onsuiver maeckt my
reyn ;

Ootmoedich die hooveerdich, die quaet is, goet mach syn ».

In 1870 ontdekte men in het Iersch St. Isidorus College, te Rome, een ouden bundel brieven, o. a. van Prelaat Wichmans met de Iersche Franciskanen te Leuven nopens den eeredienst van St. Dimfna (1). De eerste brief is gedagteekend: Feest van St. Waldetrudis, A. D. 1628, en gericht aan Pater Hugo Ward (Vardœus), gardiaan van het St. Antoniuscollege te Leuven. Met welke geestdrift spreekt daarin Fr. Augustinus Wichmans, die toen novicenmeester was der abdij : « Met open armen en innige liefde heb ik uw bundel zeer geleerde aantekeningen over St. Dimfna ontvangen en hem eerbiedig gekust. Wat zullen onze menschen van Brabant verstomd opkijken als zij die zoo belangrijke, tot hiertoe ongekennde bijzonderheden over 't leven van St. Dimfna zullen vernemen ! O mocht ik welhaast door uw tusschenkomst inzage krijgen van al die dokumenten die haar betreffen en die nog bij uw volk berusten (2) ! Aanhoor mijn gebed, o St. Dimfna, want het geldt uw meerdere eere, en gij, engel Gods, die Accelera heet, haast u mij dit te bezorgen ».

Diezelfde Pater Ward schreef het leven van den Ierschen heilige Rumoldus, beschermheilige van Mechelen. Hij over-

(1) Irish Ecclesiastical Record, Nov. 1870. Irish historical studies in the XVIIth century. Zie hierna, Bijlage.

(2) Broeder Michiel O'Clery, O. S. F., de beroemde annalist van Leuven, was toen volop bezig in Ierland met afschrift te nemen van al de heiligenlevens en nationale documenten die er nog in handschrift bewaard waren en die de Protestanten zóo trachten te vernietigen. Achttien jaren lang heeft hij daaraan gezwoegd, gansch Ierland doorloopen en dit op levensgevaar, daar kloosterlingen en barden toen vogelvrij verklaard waren. « Het Iersche volk, zegt Dr. John Lynch, is hem eeuwig dank verschuldigd ». — « Broeder Michiel O'Clery », zegt Thomas d'Arcy Magee, Staatsminister van Kanada, « is een van de grootste weldoeners die Ierland ooit gekend heeft ». — Hij was inderdaad een man der Voorzienigheid, want van de honderden handschriften die hij afschreef en naar Leuven overzond ter afdrukking, zijn er naderhand weinige of geene aan de vernielingswoede der Engelsche ketteren ontkomen. Eere aan dien nederigen zoon van St. Franciscus ! Hij overleed in het St. Antoniuscollege te Leuven in 1643.

leed te Leuven in 1635. Zijn medebroeder Pater O'Sheerin (Sirinus) gaf in 1662 zijn handschrift uit te Leuven. Daarin trof ik twee mooie gedichten aan over St. Dimfna :

I. — De pelgrim Dimfna overwint het aardsche en gaat haar plaats innemen onder de hemelingen. Zoo wint zij door haar kuischheid : een koninkrijk, een vaderland, een Vader. Heenvluchtende, komt zij in 't bezit van alles wat zij met te vluchten verwachtte !

II. — De engelachtige pracht die de lieflijke Moeder Gods haar schonk, wordt nog sierlijker door de bloedvlekken van den wreeden vaderarm. 't Wordt geen ramp, maar een roem, een sieraad, dat enkel kwetst hen die haar den slag toebachten. Haar zuiverheid blijft ongedeerd en op haar wacht een dubbele palm. 't Moordend vaderzwaard ontnemt niet, neen, verdubbelt haar kroon. Een tweevoudige zege behaalt het lam over den wolf. De hoogverheven Dimfna wordt gepurperd in haar bloed ; godgewijde leliën vormen haar scepter ; God op zijn beurt geeft haar een paarlen kroon. En wijl een aardsche graftombe de « Waardige » onwaardig is, bouwen de hemelingen voor haar een hemelsch praalgraf. Voortaan moeten de Zeven Wereldwonderen onderdoen voor Geel, want deze ééne lijk-urne bewerkt meer wonderen op één enkelen dag !

Prelaat Wichmans' geesteskind, Ludolf Van Craywinckel, was even geestdriftig over St. Dimfna, « Tongerloos naburige Patrones », gelijk hij haar noemde. Kanunnik O'Hanlon, de schrijver der Iersche heiligenlevens, zegt van hem : « deze vrome en geleerde man koesterde een uiterst teedere godsvrucht tot St. Dimfna en stelde zijn grootste betrouwen in haar machtige voorspraak en bescherming » (1). Ook de heer Foppens noemt hem « een man van uiterste zedigheid en

(1) *The Lives of the Irish Saints*, b. V, blz. 285.

geleerdheid, begaafd met een groote welsprekendheid » (1). In het eerste hoofdstuk van zijn boek « Een Lelie onder de doornen », bezingt hij den roem van Ierland, St. Dimfna's vaderland, « het Eiland der Heiligen », vanwaar zoovele onzer geloofsboden kwamen, als St. Rumoldus, St. Livinus, St. Foillanus, St. Ultanus, St. Gerebernus, enz., die ons vaderland met hun zweet en bloed bevruchtten en daarom « als onze Apostolische Vaders en geestelijke ouders » dienen vereerd te worden, — een verrassend bewijs hoe over 300 jaar de kloosterlingen der abdij van Tongerlo even hoog opgingen in bewondering voor 't heilig Ierland, als haar zonen in de XXe eeuw.

III

TEGENWOORDIGE HERLEVING DER ST^E DIMFNA-DEVOTIE IN DE KEMPEN EN IERLAND.

St. Dimfna is als een schakel tusschen Ierland en ons vaderland. Zij is een van die volksgeliefde heiligen, wier naam gezegend wordt, wier beeld zóó heerlijk oprijst uit de overleveringen onzer geloovige voorouders.

KANUNNIK MUYLDERMANS.

Een verblijdend verschijnsel is de tegenwoordige herleving der St. Dimfna devotie, zoowel in het oord van haar martelaarschap, als in het land van haar geboorte, en dit grootelijks door toedoen der abdij van Tongerlo. Servaas Daems, de gevierde Kempische dichter, was hierin de voorman en

(1) Bibliotheca Belgica, 1739, blz. 679. Ook Dr. Van Doninck, in zijn werkje : « De Legende der marteldood van St. Dimfna in de dichtkunst der XVIe en XVIIe eeuwen », heeft de dichterlijke uitingen van Van Craywinckel naar waarde naar voren gebracht. Een andere geleerde zoon van Tongerlo, Dionysius Mudzaert, handelt breedvoerig in zijn « Kerkelijke Historie » (1622, blz. 490-492) over het wonderbaar leven, de marteldood en de relikwieën van St. Dimfna.

voorstander, en door zijn gewijd drama en liederen (1), heeft hij den naam van St. Dimfna wijd en zijd bekend gemaakt. « Wat uitstraalt uit zijn werk, St. Dimfna ter eer, zei Dr. Erens, archivaris der abdij, in een voordracht te Geel (Mei 1931), ware wellicht reeds genoeg om ruim te spreken over St. Dimfna en Tongerlo ». « Jaarlijks hield hij er aan, zegt Waltman Van Spilbeeck, het kapelleken van « Syn Susterken » te Zammel te bezoeken en er het H. Misoffer te harer eer op te dragen (2). En hoe heeft hij zijn hart niet laten spreken in zijn prachtige Cantate ter gelegenheid van haar feestelijk eeuwgetijde in 1900 ! Maar wat hem het meest verblijdde bij het vernemen dat Zijn Majesteit de Koning hem het ridderkruis geschonken had, was dat die tijding hem toekwam toen « Syn Susterken » zóó gevierd werd (3).

« Voor al wat Servaas Daems ter eer en roem van St. Dimfna gewrocht heeft, zegt Eerw. Heer Van Nylen (4), zal zijn gedachtenis levendig blijven in de gemeente Geel. In haar historiebladen zal zijn naam geboekt staan met dien

(1) St. Dimfna's Marteldood. Gewijd Drama, 1872 ; — Gezangen uit het drama St. Dimfna's Marteldood ; — Dit syn suverlike Liedekens (Myn Susterkens Capelleken (1878) ; — Cantate by het 1300 jarig Jubelfeest der HH. Dimfna en Gerebernus (1900). Van deze Cantate verscheen ook een Fransche vertaling door Yves d'Enny, die het gekende volkslied : « 't Kapelleke langs de baan », aldus vertolkte : « A Zammel il est près d'un puits charmant, au chemin une chapelle ; là, Dimphne, ci plus de treize cents ans, trouva chaumière bien frêle, et blanche y vécut, sous l'œil de Dieu, et sous la douce garde des anges... »

(2) In zijn notaboekje vond ik aangeteekend : 15 Mei 1876 — Sermoen te Zammel en Mis in St. Dimfna's kapel ; 12 Mei 1877 — (Zondag) Parochie-mis — St. Dimfna — Processie — Versiering ; 15 Mei 1877 — Missa in sacello St. Dimphnae ; 12 Mei 1882 (Zondag) Sermon a S. Dimphnae (opgenomen in zijn Kanselstoffen, b. VI, blz. 187).

(3) Het H. Misoffer, 1903, blz. 147.

(4) Eene Voorlezing over Kanunnik Daems, 1905, blz. 52. Na zijn overlijden in 1903, vonden zijn vrienden en bewonderaars geen beter middel om zijn gedachtenis te vereeuwigen, dan met een gedenkraam te plaatsen in de abdijkerk, hetwelk onder de reeks zijner beschermheiligen, de beeltenis vertoont van « syn Susterken », St. Dimfna.

van St. Dimfna, als den naam van den vromen Norbertijner kanunnik, den befaamden dichter der XIXe eeuw, die met zijn dichtertalent gewoekerd heeft tot verheerlijking van Geel en haar glorierijke patrones, de H. Dimfna ».

Dit heugelijk eeuwfeest in 1900, vereerd met de tegenwoordigheid van kroonprins Albrecht, bracht dagen van onvergetelijken luister. Met fierheid stip ik hier aan hoe Tongerlo's beroemdste zoon, Mgr. Heylen, Bisschop van Namen, er de plechtige lofrede hield ; hoe Prelaat Deckers, vergezeld van al de geproteste kloosterlingen van Tongerlo, er de feesten opluisterde met hun tegenwoordigheid ; hoe het gewijde drama : « St. Dimfna's Marteldood », van Tongerlo's dichter, er keer op keer werd opgevoerd met den grootsten bijval, terwijl te Zammel, een ander Kempenaar en zoon van Tongerlo, Hoogw. Heer Geudens, Abt van Barlings (Engeland), de pontificale hoogmis opdroeg onder den blauwen hemel, vóór de kapel van St. Dimfna, omringd van de gansche schaar Norbertijner novicen der Brabantsche orde-gouw.

Bij de bijzondere kwart-eeuwsche viering in 1925, droeg de tegenwoordige Prelaat van Tongerlo, Mgr. Lamy, zoon van het Iersche Fosses, de plechtige hoogmis op te Zammel, vóór de kapel van St. Dimfna, terwijl het zangkoor der abdij de H. Mis begeleidde en Z. E. H. Supprior Dom de lofrede uitsprak voor een ontzaglijke menigte volks (1).

Die herbloei der St. Dimfna devotie neemt meer en meer uitbreiding. Sprekende van de Abdij van Tongerlo, was het toeval, o neen, maar wonderbare Godsbeschikking, dat een zoon van Kasterlee = St. Dimfna's domein — Mgr. Heylen, Prelaat van Tongerlo, den bisschoppelijken stoel van Namen beklom en in 1932, in het vaderland van St. Dimfna, het overheerlijk Wereldkongres van het H. Sakrament voorzat, en er tevens, namens het bisdom Namen, de Iersche natie in dankbare hulde de relikwieën aanbood van drie harer zonen, aldaar vereerd : St. Foillanus, stichter van Fos-

(1) Hij predikte ook in de St. Dimfna's kerk te Geel, op 21 Mei 1919, onder de pontificale Hoogmis van H. H. Prelaat Lamy, alsook op 9 en 10 Juni 1919 en 15, 16, 17 Mei 1921.

ses, St. Mono, apostel der Ardennen, St. Bertuinus, stichter van Malonne !

Was het toeval, o neen, maar wonderbare Godbeschikking, dat het bisdom Namen, in ruiling, een harer gelceerdste zonen aan Tongerloo schonk, Mgr. Hugo Lamy, geboortig uit ditzelfde stadje Fosses dat door de Iersche monniken in de Vli^e eeuw gesticht werd, en die, tot Prelaat der abdij gekozen, een stichting van Tongerloo begon in Noord-Ierland de geboortestreek van St. Dimfna, en tevens een altaar te harer eer oprichtte in de abdijkerk (1).

Was het toeval, o neen, maar wonderbre Godsbeschikking, dat de eerste Iersche priester der abdij van Tongerloo, Father Patrick Maguire, geboortig uit ditzelfde graafschap Monaghan waar St. Dimfna het levenslicht zag, naderhand overste benoemd werd der Amadi-missie, in Belgisch Kongo, waaraan de hoofkapel Geel St. Dimfna (2) behoorde, en tevens als medehulp een jong missionaris kreeg van St. Dimfna's genadeoord, Eerw. Heer Amandus Van Uytven, over wien hij schreef op 8 Aug. 1906 : « In confrater Van Uytven heb ik den man van twaalf ambachten aangetroffen. Zoo is hij rector-magnificus van Amadi's hoogeschool, veldwachter, belleman, plaatser van elektrieke toestellen, opzichter van bruggen en wegen, kapelmeester, minister van arbeid, kortom, een Jan-doe-het-al » (3). Tegenwoordig noemt die onvermoeide missionaris zich : Mgr. Van Uytven, titularis Bisschop van Megara, Apostolisch Vikaris van Buta.

O wonderbare Godsbeschikking, die aan de abdij van Tongerloo, na 800 jaren bestaan, twee kerkvorsten schonk, iets zonder weerga in haar geschiedenis, en... **beide kerkvorsten behoreen tot St. Dimfna's domein, het dekanaat Geel !**

En wat gezegd van dien anderen vurigen vereerder van St. Dimfna, den vromen Prelaat Geudens, Aht van Barlings, geboortig uit Lichtaart, bij Geel, die in 1877 te Luddington,

(1) Negen jonge Iersche levieten, meest allen geboortig uit Orgiel, St. Dimfna's streek, bereiden zich thans in de abdij voor het priesterschap en het missieleven.

(2) Het St. Dimfna beeld dat daar vereerd wordt, is een gift der gemeente Westerloo.

(3) Het H. Misoffer, Aug. 1906.

ST^E DIMFNA en ST. GERBERNUS.

in Engeland, het eerste kerkje oprichtte ter eere van St. Dimfna ; die in 1900 opzettelijk uit zijn land overkwam om de pontificale hoogmis op te dragen in haar heiligdom te Zammel, en in 1913 een geïllustreerd leven van haar liet verschijnen in de Engelsche taal, waarin hij o. a. getuigde : «de naam van St. Dimfna is altijd zeer dierbaar geweest in de abdij. Steeds hebben haar kloosterlingen haar op een bijzondere wijze vereerd. Op haar feestdag hebben haar zonen het buitengewoon voorrecht haar relikwieën te mogen dragen in de plechtige processie te Geel (1).

Toeval ? Godsbeschikking ! In 1922 vergezelde een Iersch priester, Father Routledge, pastoor te Manchester, den Hoogw. Heer Gerebernus Scadon, opvolger van Prelaat Geudens, in zijn jaarlijksch bezoek aan de abdij. Tot zijn blijde verrassing bemerkte hij in ons kloosterpand het beeld van St. Dimfna, zijn heilige landgenoot, dat, tusschen haakjes gezcid, ieder jaar, op 15 Mei, naar oude traditie met bloemen en lichten versierd wordt. Hij nam inlichtingen en hoorde van Tongerloos eeuwenouden eeredienst ; hij bezocht het naburige Geel. Terug in Engeland, richtte hij een altaar op in zijn parochiekerk te Moston ter eere van «het Iersch Bloempje», St. Dimfna. Op 15 Mei 1923 werd haar beeld plechtig ingewijd door Prelaat Gerebernus Scadon, die als zoon van Tongerlo, een geestdriftige lofrede hield over de volksgeliefde heilige der Kempen, de medebeschermer der abdij van Tongerlo. Pastoor Routledge gaf in 1925 een Engelsch volksboekje uit over St. Dimfna en bereidde thans 'n 2^e vermeerderde uitgave voor. Zijn groote vriend Dr. Finegan, Bisschop van Kilmore, in Ierland, in wiens bisdom de oude St. Dimfna-bede vaartplaats te Lavey (2) gelegen is, drukte dientengevolge in 1934 den wensch uit, op de jaarlijksche retret zijner priesters te Cavan, dat de schoone St. Dimfna devotie in zijn bisdom weer zou bevorderd wor-

(1) *Life of St. Dimphna, Virgin-Martyr. The Irish Lily of Stainless Purity*, p. 19.

(2) B. M. SMITH, *A Monaghan Saint. St. Dimphna's Chapel at Lavey (The Anglo-Celt, 1924)* ; *St. Dimphna's Well. The «Pattern» revived at Lavey (Ibid., 1934)*.

den. Zijn Excellentie raadde zijn priesters aan, voor alle inlichtingen, zich te wenden tot de kanunniken van Tongerlo, die in de buurt wonen van St. Dimfna's genadeoord en tevens een huis hebben in zijn bisdom. En zoo kwam het dat in 1935 de aloude St. Dimfna-bedevaart naar Curraghwillan, te Lavey, in haar vroegeren luister werd hersteld. Prior Ryan, der abdij van Tongerlo, overste der H. Trinity-Priory, Kilnacrott, predikte er op 15 Aug. tot een volksmenigte van meer dan 2000 menschen over « de Lelie van Erin ». In optocht vertrok men naar de St. Dimfna-bron, begeleid door de fanfaren van Clifferna, Castletara en Upper-Lavey. Het rozenhoedje werd er gebeden voor het beeld van St. Dimfna, beschermheilige der parochie en van gansch Orgiël (1) Naar ik verneem heeft de wensch van den iervervollen bisschop Dr. Finegan overal weerklank gevonden en voortdurend komt men tegenwoordig den lieven St. Dimfna naam tegen in de doopregisters van het bisdom Kilmore.

Ook in het naburig bisdom van Clogher (Monaghan) komt er roering. Kan. J. Mac Kenna, pastoor van Dromore, gaf een leven uit van St. Mac Arten en St. Dimfna, beschermheiligen van 't bisdom. In de kathedraal is er een mooi historisch kerkraam der H. Dimfna, alsook in de St. Michielskerk te Enniskillen en in de St. Jozefskerk te Carrickmacross. De parochiekerk van Dromore is aan haar toegewijd, alsook die van Kildalkey (Co Meath). In het Nationaal Museum te Dublin bewaart men den pelgrimstaf van St. Dimfna, belegd met fijne zilveren versieringen, dagteekende uit de X^e eeuw.

Onlangs gaf Eerw. Heer O'Daly, onderpastoor te Clones (Monaghan), ook vurig vereerder van St. Dimfna, een lief volksboekje uit over de « Lelie van Erin » (2), waarin hij met veel lof spreekt over de « beroemde abdij van Tongerlo en haar eeuwenouden eeredienst van St. Dimfna ». Thans bewerkt hij, met medehulp der abdij, het gewijde drama

(1) Dit oude koninkrijk van Ierland omvatte o. a. de tegenwoordige graafschappen Monaghan, Louth en Armagh, in Zuid-Ulster.

(2) St. Dimphna, The Lily of Eire, Patroness of the diocese of Clogher. Dublin, I. C. T. S.

KANUNNIK SERVAAS DAEMS.
de gevierde Kempische dichter, schreef "St. Dimna's
Marteldood" en cantate van haar eeuwfeest (1900).

van Servaas Daems « St. Dimfna's Marteldood », in de Engelsche taal, en hoopt het te kunnen opvoeren den 17 Maart 1936, op St. Patrick'sdag, het nationaal feest van Ierland.

Wat nu gezegd van den herbloei der St. Dimfna devotie in ons Kempenland ? Dr. Van Doninck, geneesheer aan de staatskolonie te Geel, is er de groote ieveraar van (1). Op 12 Mei 1935 werd zijn levenswerk, het St. Dimfna Museum te Geel, plechtig ingehuldigd, in 't bijzijn van Mgr. Van Eynde, afgevaardigde van zijn Em. Kardinaal Van Roey, Hoogw. Heer Lamy, Prelaat van Tongerlo, Hoogw. Heer Toner, overste van Tongerlo's huizen in Engeland en Ierland, Prins de Merode, Baron de Trannoy, enz. Drie dagen daarna werd zijn mysteriespel St. Dimfna opgevoerd, en dit opnieuw op 19 Augustus, in het adellijk slot de Merode, te Westerloo, ter gelegenheid van het Ve Kempisch Kongres van Geschiedenis en Folklore. « Het was, schreef « De Week » verrukkelijk voor oog, voor oor, voor ziel. He' maakte het hoogtepunt uit van het feestprogram van he Kempisch Kongres, door zijn verheven godsdienstige voorstelling, zijn prachtig spel, zijn bezielende muziek en tooverachtig natuurkader ». Ook op de Kempische tentoonstelling van folklore, in het schoollokaal van Westerloo, stond de beschermheilige der Kempen, St. Dimfna, op de eereplaats.

Buiten het drama van « St. Dimfna's Marteldood », van Servaas Daems, waarin hij de lieve heilige doet zingen : « Mijn Ierland lief, zoo groenend in uw zee, ik minne u ! » en haar verder doet verklaren : « Voor elkeen die Dimfna heet, voel ik bijzondere liefde, alsof ze allen onder mijn bescherming stonden », — en verders het mysteriespel van Dr.

(1) Hij liet ook de mooie St. Dimfna-ets, van onzen begaafden medebroeder, kunstschilder Esser, in postkaart-formaat afdrucken en in borstbeeld uitgielen. Eerlang worden fac-simili's van de prachtige groep : St. Dimfna's Marteldood, aan 't Smaterskapelleken, te Geel, in den handel gebracht. Van de hand van Dr. Van Doninck verschenen nog : *Legende der H. Dimfna. Studiën en Archivalia* (Zuider Kempen, 1933, Nr. 2) ; *St. Dimfna-cultus en Gezinsverpleging* (Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde, 1930, Nr. 49) ; *De Ziekenkamer* (ibid., 1931, Nr. 45).

Van Doninck, waarin de jager het dierbaar Erin bezingt : « Smaragden mijn, wier stralen de zon schitteren doet — 't is 't Groene Erin, het heerlijke land » ! — gaf Dr. Grietens, voorzitter van 't Verbond der Kempische Schrijvers, een aardig boekje uit over St. Dimfna, met mooie teekeningen van den grooten Kempischen kunstenaar, Dirk Baksteen, hetwelk hij opdroeg in eerbiedige hulde aan den doorluchtigen zoon van St. Dimfna's genadeoord, Mgr. Amandus Van Uytven. Ook daarin bezingt St. Dimfna haar dierbaar Iersche vaderland : « Erin, mijn oude heilige aarde, hoe groen golft uw grond ; hoe geurt er uw klaver, hoe purpert uw heide !... »

In den loop van 1935 verscheen een net volksboekje over St. Dimfna, « Het Rood Prinsesje », van de hand van Eerw. Heer M. Joors. Tevens bereidt de befaamde kunstenaar, heer Leo Lewi, een prachtig kunсталbum over St. Dimfna, « de eerste martelares der Brabantsche Kempen ». Me! Servaas Daems roep ik hen allen toe : « Moge St. Dimfna u allen een bijzondere voorliefde betoonen en onder haar bescherming nemen ! » — en ik eindig met zijn bede, uit de Kanselstoffen : « St. Dimfna, wees immer de schutsengel van uw dierbaar Kempenland ! » (1).

BIJLAGE.

BRIEFWISSELING VAN PRELAAT WICHMANS MET DE IERSCHE FRANCISKANEN VAN LEUVEN NOPENS STE DIMFNA (1628 & 1640)

In 1870 ontdekte men in de archieven van het Iersch St. Isidorus college te Rome een belangrijken bundel brieven der Iersche Franciskanen uit Leuven uit de XVIIe eeuw, o. a. met Pater Bollandus, S. J., en Prelaat Wichmans, van Tongerlo. De « Irish Ecclesiastical Record », van Dublijn, drukte die over in haar maandschrift (Nov. 1870, blz. 69)

(1) Kanselstoffen, b. VI, blz. 178 : Lofrede over St. Gerebernus en St. Dimfna.

HOOGW. HEER PRELAAT M. GEUDENS

geboortig van Lichtaart, bij Geel.
richtte een kerkje op ter eere van Ste Dimfna
te Luddington (Engeland).
en schreef een Engelsch leven van Ste Dimfna.

MARTELDODD VAN STE DIMFNA EN ST GEREBERNUS.

onder den titel : *Irish historical studies in the XVII th century*. De eerste brief van Prelaat Wichmans is gedagteekend : feest van St. Waldetrudis, A. D. 1628, en gericht tot Pater Ward (Vardœus), Gardiaan van het Iersch St. Antonius college te Leuven. Hij luidt aldus :

« Met open armen en innige liefde heb ik uw bundel zeer geleerde aantekeningen over het leven van St. Dimfna ontvangen. Wat zullen onze menschen uit Brabant verbaasd opkijken als zij die zoo belangrijke, tot hiertoe ongeken- de bijzonderheden over het leven van St. Dimfna zullen verne- men ! O mocht ik weldra door uw tusschenkomst inzage krijgen in al die oorkonden die haar betreffen en die nog bij uw volk berusten ! Aanhoor mijn bede, O St. Dimfna, want het geldt uw meerdere eer, en gij, engel Gods, die Ac- celera heet, haast u mij dit te bezorgen ! »

Verder drukt hij zijn meening uit nopens St. Dimfna, namelijk dat zij geenszins kloosteroverste kon geweest zijn, daar zij volgens de volksoverlevering nauwelijks vijftien jaar oud was toen zij den marteldood onderging. « Daarom, zegt hij, schijnt mij uw veronderstelling zeer aannemelijk ; haar staf, tot hiertoe bewaard (1), moet een pelgrimsstaf geweest zijn en geenszins die van een abdis, gelijk b. v. die van St. Oda, die herkomstig is van den berg Gargano, de- welke zij voorbij trok op haar weg van Ierland naar Rome, volgens een oud leven dat in ons bezit is ».

Uit verdere opmerkingen van Father Wichmans, zegt de « I. E. Record », blijkt dat Pater Ward de meening toege- daan was dat St. Dimfna een bedevaart deed naar Rome ; dat haar marteldood plaats greep rond het jaar 480, en dat de naam Gecl voortkwam van de twee Gaëlsche (= Geeli- sche) heiligen, St. Dimfna en St. Gerebernus, die dit oord zoo beroemd maakten door mirakels, dat stilaan een stad aldaar verrees (2). Father Wichmans schrijft verder : « Ik

(1) Die staf, Bachall-Damhnad = Dimfna's staf geheeten, was eeuwenlang in 't bezit der familie O'Luain, van Tedavnet. Hij be- rust thans in het Nationaal Museum te Dublin.

(2) deze veronderstelling van Pater Ward is moeilijk aan te ne- men.

heb er niets tegen dat u alzoo den naam Geel uitlegt, maar wat dunkt u van den naam Zammel, oord waar de martelaars eenigen tijd verbleven ? » Vervolgens geeft hij belangrijke bijzonderheden over St. Oda en haar gezellin St. Hilvaris : « Kent Uw Eerwaarde het Fransch werk van Gazet : *Histoire ecclésiastique du Pays-Bas*, waarin deze schrijver de Iersche heilige Hilvaris opnoemt onder de heiligen van 't bisdom 's Hertogenbosch = « St. Hilvaris, Maagd, gezellin van St. Oda, stichtte een kollegiale kerk in de stad Beca, die alzoo naar haar den naam verkreeg van Hilvaris-Beca ». Dit is ook de voortdurende volksoverlevering aldaar. Dit stadje is gelegen middenin ons Kempenland en is de geboorteplaats van den grooten godgeleerde Martinus Beganus ».

Twaalf jaar later schreef Prelaat Wichmans opnieuw naar Leuven voor verdere inlichtingen over St. Dimfna. Zijn brief is niet meer gericht tot Pater Hugo Ward, die intuschen het tijdelijke met het eeuwige had verruild, maar tot Pater Colgan, de geleerde schrijver der Iersche heiligenlevens (1) die toen in het St. Antoniuscollege werkzaam was. Hij verzekert hem daarin dat het leven van St. Dimfna, van Petrus Cameracensis, het oudst gekende leven was, opgesteld in de XIIIe eeuw volgens volksoverleveringen, beeltenissen en andere gedenkteeken van dien tijd. Onder de handschriften van Pater Colgan, berustende in het St. Isidoruscollege te Rome, vond men een stuk kladschrift, een gedeelte van zijn antwoord aan Prelaat Wichmans, dagtekenend van 18 Sept. 1640. Pater Colgan doet daarin eerst opmerken dat de vader van St. Dimfna geen monark was, maar een dynast uit Ierland : een onderhoorig vorst, die soms wel den naam van koning droeg en nog verslaafd bleef aan de oude heidensche ondeugden en vooroordeelen. Ver-

(1) Hij gaf uit : *Acta Sanctorum Hiberniae, seu sacrae ejusdem Antiquitates*, I-II. Lovanii, 1845-1847. Het eerste deel omvat de eerste trimester van de levens der Iersche heiligen, het tweede deel die van St. Patrick, St. Columbkil en St. Brigida : de drie nationale heiligen van Ierland. Spijtig dat Pater Colgan zijn heerlijk werk niet heeft kunnen voltrekken ! Op blz. 713, I^e deel, spreekt hij over St. Dimfna.

der schrijft hij : « ter wille der waarheid moet ik uw aandacht vestigen op de volgende 4 puntjes :

I. In Ierland wordt Dimfna gewoonlijk Damhnad geheeten, alhoewel de etymologische beteekenis van het woord Damhna veeleer gebruikt wordt volgens de meer uitgebreide gegevens onder hiernavolgende nota III.

II. Er bestaat in Orgiël een beroemde relikwie van St. Dimfna, de « Bachall-Damhnad » of St. Dimfna's staf, die zeer vereerd wordt. Wanneer vorsten en adellijke lieden, ja ook de gewone menschen van den lande iets willen beloven op eed, dan doen zij dit over den staf van St. Dimfna, als iets heiligs en ontzagwekkends. Heeft de heilige hem nu gebruikt als abdisstaf of wandelstok, zeker is het dat het volk er den grootsten eerbied voor heeft en hem met goud en edelgesteenten heeft bekleed (1).

III. Tegenwoordig zijn er in Ierland 4 kerken toegewijd aan St. Dimfna. Ik weet echter niet of dit aan een en dezelfde heilige is, of verschillende van dien naam. De eerste en voornaamste kerk is gelegen te Tedavnet (Teagh-Davnet = huis van Dimfna), in de streek-van Slieve-Beagh (Monaghan) in Orgiël. Deze plaats was ook het begravingsoord der koningen en prinsen van Orgiël. 't Is daar dat de St. Dimfna's staf bewaard wordt. De heilige is er zeer vereerd, niet alleen als de plaatselijke heilige, maar tevens als die van gansch het rijk Orgiël. Haar feestdag wordt er gevierd op 13 Juni, dag waarop de jaarlijksche foor of marktdag gehouden wordt.

De tweede kerk, ongeveer vijf mijlen verder, ligt op de linker helling van den berg Slieve-Beagh (2), te Atchumairce. Daar een groot gedeelte van den berg aan die kerk toebehoorde, kwam het gebruik in voege dien berg : Slieve Beagh-Damhna, of St. Dimfna's berg te noemen.

De derde kerk, 20 mijlen ten Zuid-Oosten, ligt te Maghera-Orgiël, in 't graafschap Louth en bij de stad van dien naam.

(1) Dr. Petrie gaf er twee etsen van in zijn werk : *Inquiry into the origin and uses of the Round Towers*, blz. 318.

(2) Deze berg ligt op de scheidingslijn der graafschappen Monaghan, Tyrone en Fermanagh, in Ulster

Daar is ook een kapel toegewijd aan St. Gerebernus, die er volgens de volksoverlevering St. Dimfna onderwees en in de deugd opleidde.

De vierde kerk ligt te Kildalkey, in 't graafschap Meath, tusschen de steden Trim en Athboy, ongeveer 3 mijlen van beide. Ik weet echter niet op welken dag er het feest van St. Dimfna gevierd wordt (1).

IV. Het vierde punt, waarop ik meen uw aandacht te moeten vestigen, is dat er twee en wellicht drie maagden waren die den naam Dimfna droegen, allen even vermaard in de gewijde en profane geschiedenis van Ierland, zoowel door haar hooge afkomst als groote heiligheid. De eerste St. Dimfna was de dochter van St. Ronan, zoon van Nennid en Dublacha, der beroemde familie O'Neill. In het leven van St. Lassada, zuster van St. Dimfna, (feestdag op 13 November), leest men meer over haar. Daar echter Ronan, de vader dezer heilige maagden een kristen en geen heiden was, ja, na den dood zijner vrouw tot den bisschoppelijken stoel werd verheven en door wonderen verheerlijkt, zelfs gedurende het leven van St. Lassada, zijn dochter, zoo kan hij onmogelijk den bloedschendenden en moordenden vader onzer Geelsche martelares geweest zijn.

De tweede H. Dimfna is die van den berg Beagh, over haar moeder en heilige broeders weet men meer dan over haar vader, wiens naam niet eens door de schrijvers vernoemd wordt. De naam harer moeder is Bronach, dochter van Milcho, bij wien St. Patrick zooveel jaren als slaaf dienst deed (Zie : Aengus Keledeus) (2).

A. O'FLANDERS,
Norbertijn van Tongerlo.

(1) Dr. O'Donovan, die deze streek bezocht, schreef in zijn uitgave : *Annals of the Four Masters*, (1851), blz. 320 : Het feest van St. Damhnat werd er gevierd op 15 Mei. Van de oude kerk zijn er geen sporen meer te vinden. Daar bestaat nog een bron genaamd : *Tobar Damhnata* : St. Dimfna's bron.

(2) Engus de Culdee was de eerste heiligschrijver van Ierland en schreef rond het jaar 805 zijn *Feilire*, of de kalender van 365 Iersche heiligen. Om zijn groote geleerdheid en heiligheid noemen de Ieren hem St. Engus.

Heerlijkheid, Bestuur en Rechtsmacht te Beerse in vroeger tijd.

Geraadpleegde Bronnen.

- 1) Rijksarchief Brussel = A. R. A.
- 2) Staatsarchief Antwerpen (verzameling Beerse) = A. A.
- 3) Kerkarchief Beerse = K. B. (1).
- 4) Koninklijke Bibliotheek Brussel (Kabinet van handschriften) — Handschriften de Renesse = K. B. B.
- 5) Gemeentearchief Turnhout = A. T.
- 6) Renesse-Archief Oostmalle = R. A. O.
- 7) Parochiale Registers Beerse (Gemeentehuis).
- 8) A. Gielens, J. Ernalsteen — Bronnen voor de geschiedenis van Beerse. In : Oudheid en Kunst, 1932, I.
- 9) Verslagen over het bestuur en den toestand der zaken van de Stad Turnhout van af 1845.
- 10) Provincie Antwerpen. Prov. Com. Monumenten.—Inventaris der kunstvoorwerpen in de openbare gestichten bewaard — Antwerpen. H. Kennes 1902-1922.
- 11) Galesloot L. — Le Livre des Feudataires de Jean III — Bruxelles. Arnold 1865.

(1) Lijst verschenen in Oudheid en Kunst, 1932. I. Dit archief is thans overgebracht naar het Staatsarchief te Antwerpen. De nummers verwijzen naar den lijst in Oudheid en Kunst.

- 12) Galesloot L.—Inventaire des Archives de la Cour Féodale du Brabant — Régistre aux Lettres Patentes — Bruxelles.
- 13) Le Roy — Notitia Marchionatus Sacri Romani Imperii — Amstellodami, Typis Iammingani, 1678.
- 14) C^e Th. de Renesse. — Silhouettes d'ancêtres, 2e série — Bruxelles. Jos Van Langenacker, 1928.
- 15) Jansen J. E.—Turnhout in het Verleden en het Heden—Turnhout. J. Splichal, 1923, 3 d. = Jansen Turnhout.
- 16) Jansen J.E.—Bio-bibliografisch Naamboek der voormannen en voorname familien der Kempen — Brecht. Brackmans, 1925 = Jansen Naamboek.
- 17) J. E. Jansen. — L'abbaye Norbertine de Parc-le-Duc. Huit siècles d'existence — Malines. H. Dessain, 1929.
- 18) Bewijsstukken van het Laathof der Norbertijner Abdij «t's hertogen Parc» te Beerse. — in : Taxandria, 1931, III.
- 19) Stroobant L. — Les Sires d'Oostmael (Anvers) in : Taxandria, 1920.
- 20) Goetschalckx P. J. — Beersse.— in: Bijdragen tot de geschiedenis bijzonderlijk van het aloude Hertogdom Brabant, 1919.
- 21) Goetschalckx P. J. — De Heeren van Oostmalle, in : Taxandria, 1921.
- 22) Goetschalckx P. J. — Oorkondenboek der Witheerenabdij van Sinte Michiels te Antwerpen. — Eeckerendonck. Wwe L. Van Hoeydonck, 1909.
- 23) Goetschalckx P. J. — Beerse en Vosselaer — in : Kempisch Museum, 1891.
- 24) Goetschalckx P. J. — Geschiedenis van Grobbendonck — Hoogstraten. Lod. Van Hoof-Roelans, 1898.
- 25) Van den Eynde H. — Historische aantekeningen rakende de Heerlijkheid Beerse — in : Kempisch Museum, 1892.
- 26) T. D. M. (De Molder). — De Heeren van Assendelft te Beerse en Vosselaer in de XVIe eeuw. — in : Taxandria, 1931, III.
- 27) T. D. M. (De Molder). — Heeren van Oostmalle in de XIVe eeuw — in : Bijdragen, XX, 1929.

- 28) Ernalsteen J.—Beersse in de XVIe eeuw. — in : Oudheid en Kunst, 1932, III.
- 29) Roelants J. — Santhoven van gister, nu en heden. — Brecht. L. Braeckmans-van Aken, 1934. I.
- 30) de Stein d'Altenstein B^{on}. — Annuaire de la Noblesse de Belgique. — Bruxelles, sinds 1847.
- 31) de Herckenrode Baron Léon. — Généalogie de la noble Maison de Proost.
- 32) Deseyn E.—Dictionnaire Historique et Géographique des Communes de Belgique. Bruxelles A. Bieleveld 1925.
-

A. De Heerlijkheid.

I. De hooge heerlijkheid.

Sinds onheugelijke tijden maakte Beerse deel uit, met verschillende dorpen van den omtrek, van het Land van Turnhout en deelde het grootendeels de lotgevallen der oude Vrijheid.

Of Beerse aanvankelijk, al of niet, aan de Berthouden toebehoord heeft — die machtige dynasten waarvan het gebied zich uitstreckte over een groot gedeelte van de Kempen en van Brabant — laten wij onverlet, vermits men hier slechts op vermoedens — hoe gegrond zij ook wezen — kan steunen (1).

Wat wij echter met zekerheid weten is dat bij den aanvang van het feodaal tijdvak ons dorp onder de rechtstreekse heerschappij stond der Hertogen van Brabant.

In 1346 was Beerse begrepen in den bruidschat welke Hertog Jan III schonk aan zijne dochter Maria, bij gelegenheid van haar huwelijk met Reinout III, Hertog van Gelder (2).

Maria van Gelder en hare zuster Joanna, die gehuwd was met Welcelyn Hertog van Brabant, beiden kinderloos gestorven zijnde, kwam, volgens uiterste wilsbeschikking dezer laatsten, de Heerlijkheid van Turnhout, met inbegrip van Beerse en andere omliggende dorpen, in bezit van Antoon van Burgondië en meteen in de handen der hertogen van Burgondië en van hunne opvolgers de Koningen van Spanje, Karel V en Filip II.

Op 1 Mei 1546, schonk Keizer Karel, willende de groote diensten erkennen welke zij als regentes der Nederlanders bewezen had, aan zijne zuster, Maria van Hongarije, de Vrijheid en het Land van Turnhout om er haar leven lang

(1) Zie Jansen — Turnhout — I. bl. 41, zie ook Divoeus — Rerum Brab. Liber XIX bl. 87.

(2) Id. Divoeus. bl. 171 I, bl. 75.

van te genieten. Deze vrome prinses — die zich dikwerf naar het naburige Vosselaar ter bedevaart begaf, — stierf in 1558, doch had reeds het jaar te voren de Nederlanden verlaten.

Inmiddels was Filip II zijnen vader opgevolgd en zette hij hardnekkig den krijg voort welken Keizer Karel tegen den Franschen Koning gevoerd had.

Edoch de onophoudelijke oorlogen, waarmede sinds tal van jaren het land geteisterd was, hadden de staatskas zoodanig uitgeput dat de koning zich verplicht zag, met toestemming der Staten, een gedeelte van zijn domein van Brabant te verkoopen of in pand te geven, totdat men een gezamenlijk bedrag van 600.000 ponden Arthees zou bereikt hebben. Zoo werd de Vrijheid van Turnhout verpand aan Maximiliaan, Graaf van Boussu. Hetzelfde gebeurde met Beerse en Vosselaar welke tot een afzonderlijke heerlijkheid werden verheven. De beleeniging of verpanding had plaats op 10 Juli 1559.

Zij was voorafgaandelijk aangekondigd in beide dorpen tot driemaal toe, bij « proclamatiën ende kerckgeboden » en door « het stellen ende placken van billetten ». De verkoop gebeurde den meestbiedenden bij uitgang van de brandende kaars. En zoo werden de beide dorpen, met hunne toebehoorten en zoo ver hunne grenzen zich uitstrekten, met land, bosschen, beemden en dergelijk goed, met al de cijnsen, renten, emolumenten en welkdanige profijten die de koning zelf genoot, met warande, vogelrij en visscherij, toegewezen voor de som van 1825 ponden 9 schellingen, aan den Heer Jan van Renesse, Ridder, Heer van Elderen.

Uitzondering was gemaakt voor het grof wild, zoo rood dan zwart, hetwelk de suzerein zich voorbehield om het te onderhouden volgens het loopende recht.

Meteen verkreeg de kooper de volle rechtsmacht, zijnde de hooge, middelbare en lage gerechtigheid, het recht om een of twee banken op te richten in zijne heerlijkheid, er schout, schepenen en andere ambtenaren, — den schepenklerk uitgezonderd — aan te stellen die « kennisse, bericht, judicature ende executie sullen hebben van alle saecken,

crimineele ende civiele » met uitsluiting van « de clockslachbeden, hergeweyden, legittimatien, ressortremissiën van overjaerde delicten, octrooien » en andere regaliën of koninklijke rechten (1).

De verkoop gebeurde onder den vorm van pandschap, t. i. z. dat de Koning zich het recht voorbehield de bedoelde dorpen terug te koopen mits storting der koopsom en der gerezen onkosten, doch uitsluitelijk ten voordeele van hemzelf of van zijne nakomelingen en in geen geval om ze aan derden te verleenen of te verpanden.

De koper kweet zich stipt van de aangegane verbintenis. Op 3 December van het loopende jaar was de koopsom volledig afbetaald.

Inderdaad wanneer men, op 21 en 22 Juli 1573, den inventaris opmaakte van de « brieven, instrumenten, enz., in de twee koffers van wijlen Heer van Elderen berustend ende gestaen opt slot van Breda » vond men daartusschen : « eene kwittancie van Lybrecht van Hamme, Raedt ende Rentmeester van Brabant int quartier van Brussel, daer mede hy bekent ontvanghen te hebben van Heer Jannen van Renesse, Ridder, Heere van Elderen enz. die somme van 1825 ponden neghen schellingen, tot veertich 't pont, ter saecken van cooppenen van de heirlicheden van Bersse ende Vosselaer in date deselve quittance den III Decembris anno XVe ende LIXe » (2).

Niet zoohaast was de koopsom voldaan of Jan van Renesse nam bezit van zijn nieuwe heerlijkheid en op denzelfden dag van 3 December 1559 deed hij verhef voor het Hof van Brabant (3).

Reeds vroeger had Jan van Renesse van zijne moeder Anna van Hamale, dochter van Elisabeth van Berchem het belangrijk leen geerfd dat zij te Beerse hield. Ook was zijn vader, een halve eeuw te voren reeds (1510), in bezit gekomen van het leen der Tropaens of Triapaens zijnde

(1) Zie bijlage I.

(2) R. A. O.

(3) Galesloot — Inventaire des Archives de la Cour féodale du Brabant — Régistre aux lettres patentes, fo. 126.

« het hof van Wechelen » waarvan een vrij aanzienlijk deel zich uitstreckte over het grondgebied onzer gemeente zooals wij verder zullen zien.

Maar laten we eerst kennis maken met Ridder Jan van Renesse, den nieuwen pandheer van Beerse en Vosselaar (1).

Gesproten uit een der oudste en aanzienlijkste geslachten der Nederlanden, zag Jan van Renesse het levenslicht in 1505, als zoon van Frederik en van Anna van Hamale.

Op vijftientwintigjarigen leeftijd trad hij in den echt met Elisabeth van Nassauwen, bastaarddochter van Hendrik van Nassauwen en van Elisabeth van Roosenbach. De huwelijksplechtigheden werden met groote praal en luister voltrokken te Breda op 21 Februari 1530. Hun echt werd met een talrijk kroost gezegend. Niet minder dan 12 kinderen schonk Elisabeth haren gemaal. Uitgeput van krachten overleed zij op 15 Februari 1550, bij de geboorte van haar laatste kind.

In een familieregister, waarin Jan van Renesse nauwkeurig de namen en geboortedatumz zijner kinderen opschreef, teekent hij het volgende aan :

« Opten XVIIe Februari anno L. lants styl, es dyer werelt overleden int kynderbet vrouwe Elisabeth, gelegitimeerde van Nassau, moeder van de voors. kynderen, myne seer deuchdelycke ende goede huysvrouwe ende is begraven in de kercke van Breda by mynen Heere vader saliger gedachtenis. God almachtich moet der armer zielen bermertich wesen » (2).

Twee jaar later, in 1552, sloot hij een nieuwe echtverbintenis met Catharina van Bronckhorst Batenburg. Dit tweede huwelijk — waaruit overigens geen kinderen sproten — bracht hem weinig geluk bij, gezien het zonderling karakter zijner nieuwe ega.

Jan de Renesse volgde zijnen vader op in hoedanigheid

(1) Wapen van Renesse : de gueules au lion léopardé d'or, lampassé d'azur, à l'orle de dix billettes d'or — Cimier : une tête de béliet accornée d'or — Supports : Deux lions d'or armés et lampassés de gueules.

(2) K. B. B. — Afdeeling Handschriften. — Register Nr. 15408.

van Drossaard van Breda. De waardigheid van drossaard bracht voor onzen Heer veel onaangenaamheden en beslommeringen mede. Meermaals werd hij valschelijk beschuldigd, misbruik te maken van zijn ambt met b. v. de beden op overdreven wijze te verhoogen, doch telkens werd hij, tot schande en schade zijner aanklagers, met klank wit gewasschen van de beschuldigingen welke men roekeloos tegen hem had ingebracht.

Enkele jaren later ontving hij een nieuw bewijs van het hooge aanzien in hetwelk hij stond bij het huis van Oranje dat bij voorkeur in Breda zijn verblijf hield, en werd hij tot de waardigheid van stadhouder der leenen van het Land van Breda geroepen.

Hoezeer hij het vertrouwen der Prinsen van dit huis genoot blijkt trouwens uit de gewichtige en vertrouwelijke zendingen waarmede Jan van Renesse — de Heer van Maele (Oostmalle) zooals men hem meestal noemde — van huntenwege gelast werd, o. a. met betrekking op de opvoeding en het huwelijk van den jongen Prins van Oranje (den toekomstigen Zwijger).

Edoch, zoo Jan van Renesse blijken gaf van vernuft in de uitoefening van zijne ambten en van de opdrachten die hem werden toevertrouwd, belette zulks hem niet zijne bezorgdheid te wijden aan de belangen van zijn talrijk huisgezin.

Goedhartig toonde hij zich, zoo men verhaalt, voor zijne onderhoorigen ; overigens, wanneer men zijn portret aanschouwt, schijnt men die goedhartigheid op zijne gelaats-trekken te lezen. Hij gaf zijne goederen in huur of in leen aan billijke voorwaarden en hij verkocht zijne produkten aan matige prijzen. (1).

(1) «Le sire d'Elderen loue ses propriétés à des prix modérés et vend ses produits de même. Les débiteurs de cette façon ne sont pas traités au delà de leurs moyens ; ils peuvent facilement payer et faire encore un bénéfice convenable. Ceci est un acte méritoire et agréable à Dieu qui en récompensera l'auteur dès ici-bas et plus tard dans le ciel». (Lettre de Thierry de Bronchorst-Batenburg à son cousin).

Cte. Th. de Renesse. — Op. cit. blz. 76.

Ridder Jan Van Renesse.

Zijne leenhouders en cijsplichtigen van Beerse en Vosselaar zullen dan ook niet te klagen gehad hebben over de wijze waarop zij door hun nieuwen Heer behandeld werden gedurende de enkele jaren dat zij onder zijne heerschappij stonden.

Dank zij zijne waakzaamheid en zijn zuinig beheer, wist hij de aanzienlijke bezittingen welke hij van zijne ouders geërfd had nog merkkelijk te vermeerderen en aan te ronden.

Welsprekend onder dit opzicht is de opsomming der goederen die hij aan zijne kinderen achterliet en waaronder wij onder meer aantreffen :

Het groot huis te Breda bij de kerk, genaamd het huis van Elderen.

Een ander huis aldaar tegenover het kasteel.

Het kasteel van Elderen met het dorp, de hooge heerlijkheid, cijsnen en renten, gronden, bosschen en weiden.

Het kasteel met heerlijkheid, hooge rechtsmacht, molens, bosschen, gronden, cijsnen enz. van Masny en Brunmortier.

Het kasteel van Wasmcs met heerlijkheid, volle rechtsmacht en al de goederen er aan tochoorende.

Het kasteel van Malle (Oostmalle) met de hooge heerlijkheid, cijsnen, tienden en al de omliggende goederen.

Het kasteel van Warfusée met de heerlijkheid en de hooge gerechtigheid van St. Georges, Verlain, Dommartin, Jernaux, Le Tambour, Honsnombour, Hothée, Le Sart, Hep-sée, Oudemont, Haduement, Vijnyz enz. met al de profijtten er aan verbonden.

Het kasteel te Roccourt met grond, mijnen en verdere afhankelijkheden.

Het kasteel met heerlijkheid, tienden enz. van Grymmensteyn in het Land van Utrecht.

De heerlijkheden van Beerse en Vosselaar met volle rechtsmacht, cijsnen en afhankelijkheden.

Het huis met hof te Diest.

en verder een heele reeks heerlijkheden, huizen, hoeven, molens, weiden, cijsnen, renten en andere goederen, te lang om te melden.

Bij voorkeur verbleef Jan van Renesse op zijn kasteel

van Oostmalle, toch vertoefde hij ook veel in het groot heerenhuis te Breda.

Reeds bij het aangaan van zijn tweede huwelijk liet de gezondheid van onzen Heer veel te wenschen over. In een brief die Willem van Oranje op 24 Juni 1552 aan zijne vrouw richt, drukt hij er zijne verwondering over uit dat Renesse, zwak, ziekelijk en versleten zooals hij is, het nog gewaagd heeft zulk een jonge juffer te huwen en nog meer dat deze er in toegestemd heeft den reeds bejaarden en ziekelijken man tot echtgenoot te nemen (1).

In 1560 viel hij gevaarlijk ziek. Zijn einde voelende naderen liet hij zich overbrengen naar Breda. Op 24 Mei 1561 schreef hij eigenhandig zijn aatste wilsbeschikkingen. Op 7 Juni betaalde men 2 thalers aan den Pastoor van Breda die hem de laatste Heilige Sacramenten had toegediend en, rond den zelfden tijd, 6 stuivers aan den gereformeerden predikant die gedurende de ziekte van « Monseigneur » meermaals gebeden had opgedragen (2).

Zijn afsterven moet kort daarna plaats gehad hebben, want op 24 Juni 1561 komt men naar Beerse om wild te jagen dat voor den begrafenismaaltijd moet dienen : « den XIIIe Junij quam Buijze met den honden om naer Berse te gaen jaegen teghen Mynsheeren vuytvaert.

savonts verteert met den volcken XIIIe st.

« Item gegeven eenen man die de 12 beesten die aldaer te Beerse gevangen waeren, hielp draegen en hadde mede in 't velt geweest XII st. » (3).

De juiste datum van zijn dood is echter niet gekend. Wij weten dat hij overleed te Breda en aldaar in de hoofdkerk begraven werd onder het kunstvolle — doch helaas deerlijk verminkte — praalgraf dat men heden nog kan bewonderen en waar ook zijne ouders Frederik van Renesse en Anna van Hamale onder rusten (4). Zes weken lang moesten de klok-

(1) Cte Th. de Renesse — Op. cit. blz. 96.

(2) Id. Id. Id. blz. 97.

(3) R. A. O. — Rekening van den schout Gyles Guiljot.

(4) L. Stroobant. — Op. cit. blz. 70.

Onder de plaat die het grafmonument weergeeft staat ten on-

ken te Beerse hun akelige klanken laten weergalmen om den dood van den Heer der plaats te verkondigen :

« Item nae de dood van Mynheer voer het clock luyen der kercke van Berze ses wecken lanck, duerende alle daegen geluyt te hebben, betaelt nae vuytwyse myner quittantie VI £ » (1).

Bij zijn afsterven waren er nog negen zijner kinderen in leven waaronder vier zonen : Renaat, Frederik, Jan en Willem.

Krachtens de bepalingen van zijn testament viel de heerlijkheid van Beerse en Vosselaar ten deele aan zijn tweeden zoon, FREDERIK VAN RENESSE.

Op 28 Juli 1562 doet deze verhef voor het leenhof van Brabant (2) en op 16 September van hetzelfde jaar legt hij plechtig den eed van hulde af « voir de gemynte ende jurisdictie van Bersse ende Vosseleer » met belofte de privilegiën en usancen te bewaren zooals zijn vader deed, terwijl de gemeenteoverheden wederkeerig, als goede onderdanen, trouw zwoeren aan hun nieuwen Heer (3).

Frederik, graaf van Renesse en van het Roomsche Heilig Rijk, baron van Elderen, graaf van Warfusée enz., tweede pandheer van Beerse en Vosselaar, kwam ter wereld op 3 Januari 1541. Van hem is ons weinig bekend. Wij weten alleen dat hij gehuwd was met Helena Torck (of Turck), uit een oud Brabantsch geslacht, dochter van Willem, Heer van Heesbeen en van Bertha Pieck van Wolfswaert.

In de beroerde periode welke in onze Kempen 't einde der XVIe eeuw kenmerkte, zullen zijn heerlijkheden hem meer moeilijkheden en zorgen gebaard hebben dan wel voordeelen opgeleverd.

rechte « Monument funéraire de Frederic de Renesse (+ 1549) et sa première femme Elisabeth de Nassau ». Frederik van Renesse die stierf in 1549 was niet de echtgenoot maar wel de schoonvader van Elisabeth van Nassau.

(1) R. A. O. — Rekeninghe die Gielis Guilyot is doende als schout tot Beerze ende Vosseleer (1559-60-61).

(2) Cour féodale du Brabant — Registre aux lettres patentes. No. 109 — f° 126.

(3) Zie bijlage II.

In de rekeningen van Catharina Welters weduwe van wijlen Godevaert van Lichtenbergh (1581) evenals in diegene van den schout Alexander Symans (1590) staat aangeleekend voor de opbrengst der heerlijkheden van « Malle, Beerse ende Vosselaer, midts desen tegenwoordeghen troubelen tijt

Summa Nihil ».

Frederik van Renesse stierf op zijn kasteel « Leeghuis » te Beerst, zijn voornaamste verblijfplaats, den 19 Mei 1610 en werd in de kerk van Oostmalle begraven. De merkwaardige grafsteen die aldaar tegen den muur in het linkerkruskoor is aangebracht draagt het volgende opschrift :

D. O. M.

Hic Jacent Illustres ac

Generosi D. D. Fredericus de Renesse

Comes in Warfuzé baro in Elderen

et Masny, Dnus in Roucourt, Malle, Wasmes

Hern, Scalchoven, Vosmaer, Beerse, Vosselaer etc.

ac D. Helena Torck conjuges fidelissimi

obiit ille 19 Maij 1610, illa vero... (1)

Die zerk werd, naar wij vermoeden, slechts geplaatst in 1617 of 18, dus 7 of 8 jaar na het overlijden, door de zorgen van de weduwe waarvan den sterfday niet gekend is, of na dezer dood.

Immers in de gemeenterekening van Beerse 1617-18 treffen wij de volgende melding aan :

« Item heeft den rekenbieder met Adriaen Van Eynde helpen voeren van Turnhout tot Oistmalle den serk tot de begraefenis van Mynheer van Oistmalle, alsoe voer het verletten van hem en syne peerde (XXIIII Januarij) XXI st. » (2).

Van een anderen zerk kan er hier geen spraak zijn vermids de volgende Heer van Oostmalle, Willem, slechts overleed in 1630.

Wij meenen daaruit te mogen besluiten dat Frederik van Renesse, die stierf in zijn kasteel van Beerst in Gelderland, aldaar voorloopig begraven werd om later, wanneer de

(1) L. Stroobant — Op. cit. blz. 77.

(2) A. A. — Rekeningen 153. Jan Scheyltjens collector.

tijdsomstandigheden het toelieten, naar de kerk van Oostmalle overgebracht te worden.

Daar de Renessen de heerlijkheid van Beerse slechts in pandschap hadden verkregen, bleef de opperheerschappij berusten bij de Aartshertogen Albert en Isabella aan wie Filip II, op het einde zijns levens het beheer over de Zuid-Nederlandsche Provinciën had afgestaan.

Zoo zien wij dat de Commissarissen hunner Hoogheden op 8 September 1609 te Beerse verschenen en dat zij aldaar feestelijk werden ontvangen.

In de rekeningen vinden wij de specificatie van den feestdich waarbij de leden van den Raad samen met de hooge gasten waren aangezeten.

Het menu bestond grootendeels uit worsten, doch er zal ook wel iets fijners bij geweest zijn, want men had 'nen kok besproken en men haalde voor ruim 8 gulden specerijen te Antwerpen :

« Specificatie van de behaelde ende betaelde speciën dienende ter tafelen ten tyden de Heeren Coissarissen van Haere Hoogheden binnen gelievden te comen den 8 Septembris 1609 :

jerst in wit broot	XII st.
voor 14 pont rient wusten aen Willem Goossens	XXIJ st.
aen Claes van Heuvel voor schape wusten	II Gld.
aen Jan Willems ende Symon Udens voor 1 pont boteren	XX st.
voor suycker, eieren, capper olie, peper, etc.	XXVI 1/2 st.
voor den dienst en de assistentie tot coken van Hendrick Ryssens met noch wasch ende lynwaet	XXV st.
In Antwerpen betaelt	VIIJ Gld. X st.
In Ghiele bet.	XVIIJ st.
Geregten, maelteyt van den Raede ende van de Commissarissen » (1).	

Frederik van Renesse liet 5 kinderen achter : 4 zonen en eene dochter. Bij zijn afsterven was hij nog in bezit der heerlijkheid van Beerse en Vosselaar.

(1) A. A. — Rekeningen 152. Rekening Pauwels Hermans collector, 1608-09.

Immers in eene lijst van zekere gedeelten van het Koninklijk Domein in pandschap uitgegeven en in 1612 niet teruggekocht, treft men de « hooge, middele ende lage heerlijkheid » van Beerse en Vosselaar aan (1).

't Was zijn tweede zoon, WILLEM VAN RENESSE, die krachtens de beschikkingen zijns vaders de heerlijkheden van Beerse en Vosselaar erfde. Op 8 Februari 1612 verklaart hij zijn leen voor het Hof van Brabant :

« Jhr. Guillelmus de Renesse, Heer van Malle, VIIJ Februarij, by doode ende achtervolgende den testamente van Heer Frederik van Renesse, zyns vaders ondergeschreven » (2).

Willem van Renesse, Heer van Oostmalle, Heesbeen, Hoppel, Velp, derde pandheer van Beerse en Vosselaar, kwam ter wereld op het kasteel te Beerst. Hij huwde zijne nicht, Margareta van Renesse, dochter van Geeraert van Renesse, Heer van der Aa en van Anna van Assendelft, en overleed te Heesbeen in Februari 1630 (3).

Niet lang echter zou de nieuwe erfheer van de vruchten der bedoelde heerlijkheid genieten. Dank zij het twaalfjarig bestand, was eindelijk voor Brabant en de andere landen der Spaansche Kroon een tijdperk van vrede en kalmte ingetreden. Onder het wijs en weldoende bestuur van Albrecht en Isabella, belcefdon onze Provinciën enkele jaren van betrekkelijken voorspoed.

Inmiddels hadden de Aartshertogen — om een einde te stellen aan een langdurig konflikt — het Land van Turnhout, of wat er van overbleef, op 21 Maart 1612, afgestaan aan Filip Willem van Nassauwen, Prins van Oranje, Graaf van Buren.

Deze prins streefde er naar het Domein van Turnhout, hetwelk, door de ten tijde van Filip II gedane beleenigingen, verbrokkeld was, in zijn vroegeren toestand te herstellen.

('t Vervolgt)

K. VAN NYEN.

(1) Cte Th. de Renesse — Op. cit. II, blz. 83.

(2) A. R. A. — Cour Féodale du Brabant — Régistre aux lettres patentes Nr. 109, fo. 126.

(3) L. Stroobant — op. cit. blz. 78.

School en Geschiedenis.

Een Ministerieel schrijven van 15 Juni 1935 vestigde de aandacht van het onderwyzend personeel der lagere scholen op de noodzakelijkheid van de studie van het milieu voor de ontwikkeling van het kind.

Dat werd reeds vroeger bij andere gelegenheden gedaan ; maar, nu zulks geschiedt in verband met de opgezette vereenvoudiging van de schoolprogramma's, krijgt deze wenk een andere beteekenis. De benaming «kennis van het milieu» wordt een verzamelnaam voor de onderscheidene vakken en vakjes welke totnogtoe in de vier eerste studiejaren de natuur en haar verschijning, afzonderlijk en geclassificeerd, bij het schoolgaande kind inleidden.

Kennis van het milieu bedoelt dus tegelijkertijd de kennis van het milieu in den tijd en in de ruimte. De aardrijkskundige verschijning, alsmede de groei, de wisselingen, de vervormingen van deze verschijning, hooren er zoowel onder als de levensverschijnselen van plant en dier. Ook de situeering dezer verschijnselen in den tijd, hoort er bij thuis. En in dit verband gezien wordt de titel boven deze bijdrage duidelijk.

Het zal niet noodzakelijk zijn hier nog te bewijzen dat geschiedenis als wetenschappelijk vak op de Lagere School niet thuis hoort. Er zijn velerlei bezwaren van ernstigen aard die zich daartegen verzetten. Geschiedenis is niet «des kinds». Het kind mist de noodige ontwikkeling en zelfstandigheid om het geschiedkundig feit objectief te beschouwen. Het mist een deel begrippen die bij de interpretatie van geschiedkundige feiten volstrekt onmisbaar zijn. Zelfs wanneer deze begrippen aanwezig zijn, moeten ze nog altijd als te onvolkomen ontwikkeld beschouwd worden. Het kind ziet niet op afstand, vergroot of verkleint de verhoudingen, blijft bij het oppervlakkige en heeft geen oog voor de diepere beweegredenen bij bepaalde feiten. Daarenboven is het zedelijk oordeel van het kind lang niet genoeg ontwikkeld om

de gedragingen en motieven van geschiedkundige personen te toetsen aan de algemeene zedelijke wetten.

Dit alles kon pleiten voor een verschuiving van het vak « geschiedenis » naar de hoogste leerjaren van de lagere school, zelfs naar de middelbare school. Maar, er dient in aanmerking genomen dat bepaalde begrippen moeten aangezet, gesticht, ter voorbereiding van lateren groei. In verband met ons onderwerp : om later het geschiedenis-onderwijs zoo vruchtbaar mogelijk te maken, moet zoo spoedig mogelijk gestreefd worden naar een inleven van het kind in de verschijnselen, die in den tijd worden gesitueerd. Met een beetje goeden wil kunnen we ook deze initiatie geschiedenis-onderwijs noemen.

Het moet als vanzelfsprekend beschouwd worden dat voormeld geschiedenis-onderwijs voor kinderen van 6 tot 10, noodzakelijkerwijze moet beperkt blijven tot de studie van de onmiddellijke omgeving. Dit begrip « omgeving » mag echter niet in zijn gewonen, beperkten omvang genomen worden. Ook dit begrip groeit met de jaren en waar in het eerste leerjaar door omgeving, een straat, een gehucht, zelfs een gebouwencomplex kan bedoeld worden, is het niet onmogelijk dat in het vierde leerjaar het begrip omgeving uitgedeid is tot streek, gewest, land.

Maar we vertrekken van de « onmiddellijke » omgeving. Wie kinderen kent, weet dat de kinderlijke belangstelling natuurlijk vloeit naar alles wat leeft. Welnu, ook een straat leeft, een gehucht leeft, een dorp leeft. Er wordt gebouwd en gebroken, er worden straten getrokken en wegen vernietigd. Bosschen worden gekapt en andere aangelegd. Er worden menschen begraven en kinderen gedoopt. Er komt een nieuwe pastoor, of de burgemeester wordt ingehaald ; een gouden bruiloft zet het gehucht in feest. In het naburig dorp wordt een nieuwe vlag gewijd. In de stad wordt de jaarmarkt gehouden. Deze feiten wortelen in iets dat voorbij is en zijn verbonden aan iets dat nog komen moet. Deze feiten zijn de bouwstenen van de geschiedenis, al is ze dan ook nog zoo eenvoudig.

Deze geschiedenis wordt door kinderen begrepen, meege-

leefd, verwerkt ; het geschiedkundig inzicht, de groei van het tijdsbegrip, de toets van eenigszins gelijkende feiten aan elkaar, worden er door bevorderd.

Waar het kind in de leerjaren 6 à 10 met onverminderde belangstelling zijn omgeving waarneemt, bespiedt en met hartstochtelijke belangstelling volgt al wat leeft en beweegt, -- is in die jaren ook te plaatsen de even sterke belangstelling voor het sprookje, het vertelsel, het verhaal. Met eenige overdrijving zouden we het sprookje en het vertelsel kunnen noemen een projectie van het actueele in den tijd, een gekleurde geschiedenis.

Op deze belangstelling kan een zeer eenvoudig geschiedenis-onderwijs gegriffeld worden. Maar men vergeet niet dat bij dit onderwijs al te zeer en te dikwijls gezondigd wordt door te vlugge generalisatie en lichtzinnige kind-overschatting.

Het zal wel onnoodig zijn hier nog te betoogen dat de meester in dezen de taal van de streek moet kunnen spreken. We bedoelen niet het dialect, maar de taal van de dingen uit de omgeving, de taal van de boomen, de taal van de gebouwen, de taal van de voorbije dingen, de taal van de oude gebruiken en geplogenheden, de taal van sprookjes en vertelsels.

Jammer is het dan wel dat hieromtrent nog zeer veel te wenschen over blijft. De omgeving van het kind, in geschiedkundig opzicht beschouwd, is door de meeste meesters niet of onvoldoende gekend. Deze kennis beperkt zich meestal tot het oppervlakkige weten van enkele bijzonderheden, die niet wortelen in een grondige kennis van de streek. Er ontbreekt « inleven », « vergrocid zijn ». Misschien is het ook minder een kwestie van weten, dan wel van zijn. Het oppervlakkige leven dezer dagen, de onverschilligheid voor eigen aard en wezen, de lusteloosheid voor studie en geengeld-opbrengend werk, het feit dat vele leerkrachten veeleer « leerders » dan « vormers » zijn en hun taak min of meer als een fabriekstaak beschouwen, niet verblijven in de streek van het kind, voor dat milieu niets voelen, — dat zijn alle zware handicaps, die van aard zijn het rendement van het

« geschiedenis-onderricht » tot een gering minimum te beperken. Over de gevolgen daarvan zal het wel onnoodig zijn een klaaglied aan te heffen ; misschien zal later blijken dat het onderwijs, dat we hier aangeklaagd hebben, meer tot de ontworteling van onzen stam en van ons wezen heeft bijgedragen dan al de andere pogingen die ooit in dit verband werden gewaagd.

Het wordt dus een pleidooi voor betere kennis van de omgeving door de leerkrachten. Geen enge, eenzijdige kennis. Kennis van de geschiedenis, in den breedsten zin van het woord genomen ; kennis van streek en volk, in alle opzichten.

De ijvervolle studie van de plaatselijke geschiedenis, de studie van het dialect, van de gebruiken, het zich-inleven van den meester-vormer in het leven van gehucht en dorp, — de cellen van ons volksbestaan — dat hebben we nodig. Wordt dat bereikt, dan blijft de vervlakking van het volksleven geen acuut dreigend gevaar ; dan komt er verdieping continuïteit, dan wordt de band met het verleden hersteld en verstevigd. Dan wordt de school wat zij in haar diepste wezen is : overdraagster van cultuur.

E. V. H.

Kempische Boekenschouw.

L. Grietens. Meerhout. [Tongerloo, St. Norbertus drukkerij, 1935.] 55 blz. I. Beknopte geschiedenis van de dorpen der Zuiderkempen.

De poging is loffelijk. 55 bladzijden is toch wel wat weinig voor een belangrijk dorp als Meerhout. Zoo krijgt deze geschiedenis te veel het uitzicht van een opsomming, titels van hoofdstukken. Voor een minder gewichtig dorp zou het volstaan. Wij zouden het opstel ook liever zien te voorschijn komen als een verhaal, waar vooral de evolutie, ontwikkeling, vergrooting, duidelijker op den voorgrond treden bij elk tijdstip. Desdoende komt er meer eenheid in het geheel en lijkt het beter aan een synthesis. Mogen wij ook wenschen dat bij een volgende uitgaaf er een hoofdstuk aan den huidige toestand, zooveel als beschrijving of gids, zoude toegevoegd worden ? Wat illustratie zoude ook niet schaden ! Rechtvaardigheidshalve moeten ook de schrijvers aangehaald worden die te voren over de plaats geschreven hebben, gelijk hier b. v. Bavo Stuyck-De Ridder, Jongeneelen. Dat gezegd zijnde, loven wij schrijvers poging hartelijk.

J. Lauwerys. Het testament van Joost de Lalaing (+1483) Met inleiding door A. Casseman. 1935, 37 blz. Geïllustreerd. Kostbare documentatie. Wij weten alzoö weer wat meer van de groote familie van Hoogstraten, de Lalaing, en haar werkzaamheid buiten de Vrijheid. De bibliographische aanduidingen zijn ook goed verzorgd. Proficiat.

Dr. Fl. Prims. Het historisch element in de Heimatkunde. 16 blz. in-8. Overdruk uit Vlaamsch opvoedkundig tijdschrift, October 1935.

Edw. Sneyers. Schoolopziener. Heimatkunde op de volkschool. Lier, bij J. van In en C^o, 1935. 12 blz. Pedagogische trakten, Nr. 34.

Idem. Het natuurhistorisch element in de heimatkunde. 18 blz. Ibidem. Nr. 35.

E. van Hemeldonck. Schoolopziener. Over aardrijkskunde van de « Heimat » uit. Ibidem. Nr. 36.

Wij ontvingen dankbaar deze trakten als hulde-exemplaren en wenschen de schrijvers er hartelijk geluk om. 't Zijn nuttige bijdragen om de kinderen in de volksschool een deel der lokale geschiedenis aan te leeren. Wij veroorloven ons nochtans twee bemerkingen : 1. Wij hebben een hekel aan dat barbarisme « heimatkunde ». Waarom al die uitheemsche woorden de rijke schoone Vlaamsche taal laten binnendringen ? 2. Wij opperden onze meening over de gezegde heimatkunde aan een schoolopziener-humanist. Wij kwamen tot besluit dat er in die methode een zeker gevaar ligt van de lokale geschiedenis te veel te verstoffelijken en de draagwijdte der vaderlandsche geschiedenis in verband met de plaatselijke gebeurtenissen te verminderen. Anders steekt er voorzeker veel goeds in zulke aanleeringswijze. Behoeven wij te zeggen dat de uiteenzetting der stof in deze trakten meesterlijk, en de taal keurig verzorgd is ?

Herentals. Tweem. Tijdschrift ; 2^e jaarg. Nr. 1. Dec. 1935, 40 blz. in-16. Bijdragen over het gasthuis te Herentals door L. H. — Trawantelen, door Dr. Jul. Grietens. — Oolen, door J. Lauwerys. — Kasterlee, door Dr. Jan van Gorp. — Retie, door Fr. Verachtert. — Herentals, door Pol Heyns. Verdienstelijk vulgarisatiewerk, welk zooveel is als een Gids voor de streek. De illustratie vooral is puik verzorgd.

Dr. G. van Doorslaer. Jean van Turnhout, compositeur, maître de chapelle à Malines et à Bruxelles, 1545 + après 1618. Bruges, Desclée De Brouwer et Cie 1935. Extrait de « Musica Sacra » Malines, Décembre 1935, 21 blz. Wij danken den gevierden musicoloog Dr. van Doorslaer voor zijn hartelijke hulde en bieden hem onze beste gelukwenschen aan voor zijn degelijke studie over Jan van Turnhout. 't Is een stap verder in de geschiedenis der familie van Turnhout, waaruit andere beroemde musici, alsook drukkers ('s Hertogenbosch) gesproten zijn. Mogen wij weldra komen tot de juiste bepaling der afkomst van al die geleerden en dan zal Turnhout eenige voormannen te meer in zijn galerij van beroemde mannen met zekerheid mogen opteekenen.

J. E. JANSEN.

INHOUD.

W. H. CLAES. Verslag over de werkzaamheden van den Koninklijken Geschied- en Oudheidkundigen Kring „Taxandria“ in den loop van 1935.	blz. 3
Kanunnik J. E. JANSEN O. P., Westerloo en de Prinselijke familie de Merode	blz. 5
A. O'FLANDERS, Tongerlo en St. Dimfna	blz. 31
K. VAN NYEN, Heerlijkheid. Bestuur en Rechtsmacht te Beersse in vroeger tijd	blz. 56
E. V. H., School en Geschiedenis	blz. 67
J. E. JANSEN, Kempische Boekenschouw	blz. 71
